

Oppfølging av særlig verdifulle
kulturlandskap i Sør-Trøndelag

RAPPORT:

ORKDAL KOMMUNE

Innhold:

- Beskrivelse av kommunen
- Hostongrenda
- Husdalen
- Råbygda
- Torshus-Kvåle
- Ytre Geitastranda

www.fylkesmannen.no/kulturlandskapsprosjektet

FYLKESMANNEN I SØR-TRØNDELAG
Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Avdeling for landbruk og bygdeutvikling

Statens Hus

7468 TRONDHEIM

Besøksadresse: E. C. Dahls gate 10

Tlf: 73 19 90 00

postmottak@fmst.no

www.fmst.no

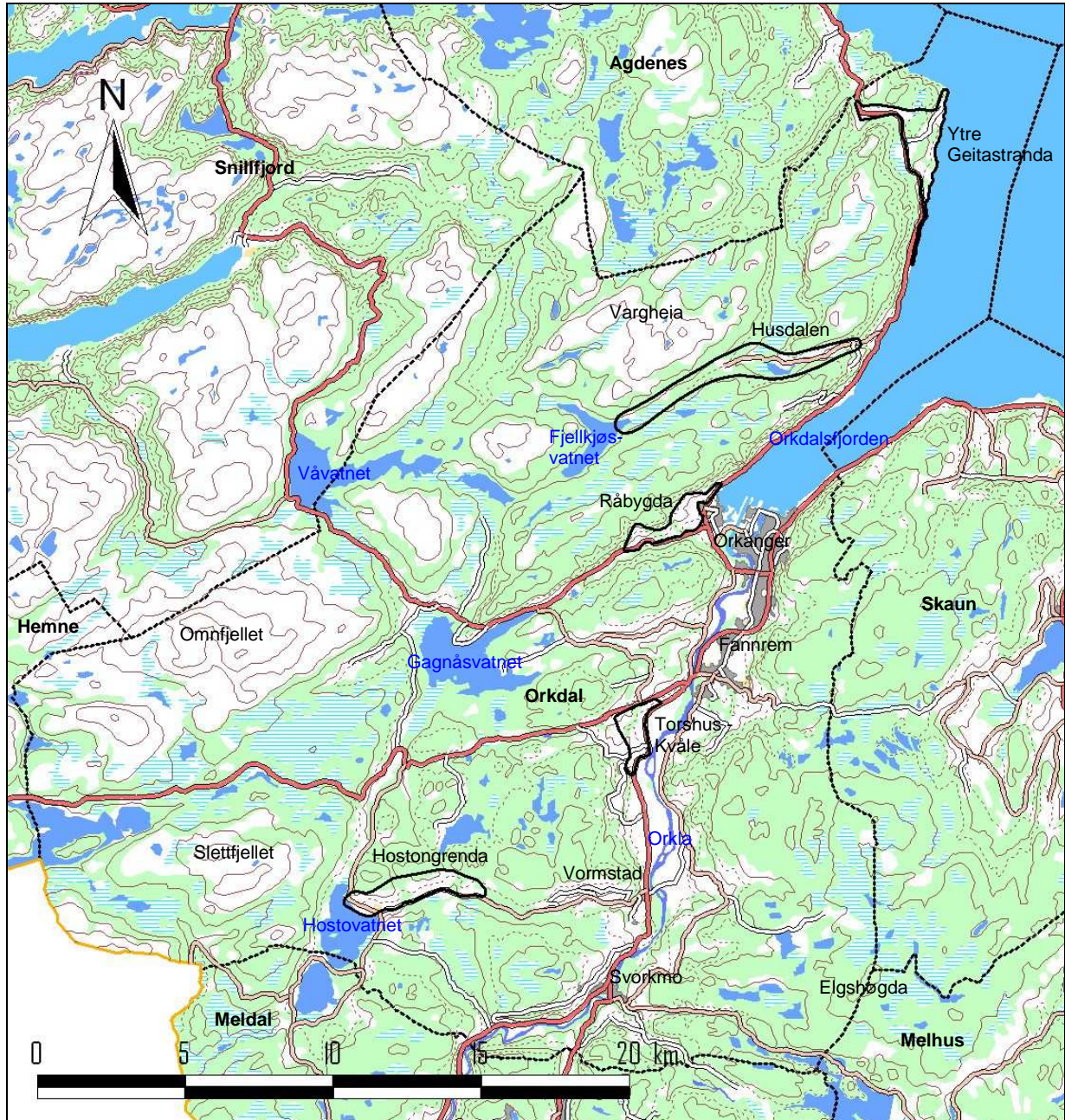
TITTEL Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag. Prosjektrapport: Orkdal kommune	DATO 01.03.2006
FORFATTER Vigleik Stusdal	ANTALL SIDER 50
PROSJEKTLEDER/-ANSVARLIG Laila Marie Sorte/Per Joar Gunnes	STIKKORD Kulturlandskap Orkdal
UTGITT AV Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, avdeling for landbruk og bygdeutvikling	

Innhold

1	Beskrivelse av kommunen	1
2	Hostongrenda	5
3	Husdalen.....	14
4	Råbygda.....	23
5	Torshus – Kvåle	33
6	Ytre Geitastranda.....	41
7	Kilder.....	50

1 Beskrivelse av kommunen

Orkdal kommune har et areal på til sammen 593,0 km². Kommunen grenser til Orkdalsfjorden og Agdenes kommune i nord, Skaun kommune i øst, Melhus og Meldal i sørøst og sør, figur 1. I sørvest og vest er det Rindal, Hemne og Snillfjord kommuner. Beliggenheten med adgang til isfri havn og knutepunkt i veiforbindelsene gjør Orkdal til en strategisk kommune på flere områder. Ilandføring og utskipping, industri og handel og at servicenæringer som sjukehus og andre spesialtjenester finnes her, gjør kommunen til et naturlig sentrum for kommunene omkring.

Figur 1. Kart over Orkdal kommune. De undersøkte områdene er markert med sort linje . Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454.

Gruvevirksomheten i Meldal har tilført Orkdal mye opp gjennom tidene. Mange har hatt arbeid i gruveindustrien på Svorkmo, Sæterdalen og Løkken eller senere på smelteverket i

Thamshavn, i tillegg til gården. Kombinasjonen bonde og industriarbeider har fungert i mange år. Senere er det kombinasjonen av andre yrker som har vært mer utbredt. Det er få som har gårdsbruket som eneyrke. Folketallet per 1.1.2005 er 10 512 (SSB 2005). Det er en jevn vekst i folketallet og det er forventet en vekst også i årene framover. Kommunesenteret er i Orkanger som er det største tettstedet i fylket utenom Trondheim. Ellers er det sammenhengende bebyggelse og næringsvirksomhet fra Orkanger til Fannrem. Det medfører at andelen som bor i tettbygde strøk er på 70 %. Etterspørselen etter boligtomter i sentrumsnære områder har økt, og presset på de beste jordbruksområdene er stort. Kun 5,5 % er sysselsatt i primærnæringene (SSB 2005). Det er ca 10 % under gjennomsnittet for fylket. Sysselsatte i sekundærnæring er på 22,8 % (SSB 2005), noe som er i overkant av fylkesgjennomsnittet

Orkdal kommune er nærområde og utfartsområde for mange i Trondheim. Orkla har utløpet her og er en svært attraktiv lakseelv. Fjellpartiet over til Hemne og Snillfjord er et utfartsterreng både vinter og sommer. Det er et store områder med hytter både langs E39 og Fv. 714.

Det er en sammensatt bergartsgrunn i kommunen. I dalbotn og utover, særlig mot øst er det glimmergneis/glimmerskifer, noe en også finner innover Husdalen. Et midtparti fra Kleivan/Sundli over dalen sørvest mot Hoston/Rindal er det granittisk gneis. Strandlandet og sørvestover til vestsida av Gangåsvatnet og ut mot Snillfjorden/Hemne er det kvartsskifer. I sør/sørøst er det glimmerskifer og grønnstein. I tillegg til dette er det store løsmasser etter elveavsetninger. Store deler av hoveddalføret er gammel havbunn med rike avsetninger. Landhevingen har vært på ca 150 meter, og vi finner derfor marin grense ved denne høgda, markert som en rand i dalsida. Det er den brede dalen som har gjort at mange av avsetningene langs dalsidene er bevart som "jårer", noe som er sjeldent i mange dalfører.

I Orkdal er det totalt 660 landbrukseiendommer (Landbrukstellinga i 1989) og det blir mange små bruk. Dette har preget både jordbruket og skogbruket i kommunen. Produktivt skogareal er på 211 km², og jordbruksarealet er på 50 000 dekar (Landbruksplanen). I utmarkslaget på østsida av Orkla, fra Skaun grense og til gamle Orkland grense, er det totalt ca 40 000 dekar. På dette området er det om lag 120 eiendommer. Dersom en tar bort de 3-4 største bruka blir gjennomsnittet av de øvrige på ca 260 dekar. I dette arealet inngår dalsida, men ikke dalbotn. Det understreker det som er skrevet innledningsvis om kombinasjonsbruket. Areal som det er søkt om produksjonstilskudd på per 31.7.05 er på 44 047 dekar, fordelt på totalt 191 søkere. Det er knapt 10 000 dekar med korn, resten brukes til forproduksjon og noe til potet, frukt og bær. En del av det arealet som ikke er i produksjon ligger i dalsidene på begge sider av Orkla. Gjennomsnittsbesetningen med mjølkekyr i 1979 var på 8,7 mjølkekyr på 213 bruk. I dag er gjennomsnittet 17,5 kyr på 77 bruk (SLF per 31.07.05). På 15 år er antallet mjølkeprodusenter halvert og kutallet er redusert med ca. 500 dyr. Antall ammekyr hadde en vekst fram til 2002 med 312 dyr, men er nå nede i 237 dyr (SLF per 31.7.05). Antall saueprodusenter er halvert på 10 år og dyretallet er redusert i samme periode med ca. 500 til nå 1159 vinterfôra dyr.

I Orkdal er det lett å få annet arbeide som gir bedre lønn og ordnet fritid. Urbane vaner er ikke forenlig med fjøsstell morgen og kveld, ørk og helg. Derfor, når endringene i jordbruket fører til liten eller ingen næringsinntekt på små enheter er det tungt å argumentere for fortsatt drift. Flere av brukene i kommunen er også tungdrevne og vanskelig å mekanisere. På de beste jordbruksarealene i dalbotn drives det kornproduksjon, og da blir det ikke behov for liene oppetter dalen. Husdyra er i områder som ligger høyere og lenger fra dalbotn. Dette har satt sitt preg på store arealer i kommunen.

Generelt har produksjonen økt per enhet, mye på grunn av økt mekanisering og bruk av innkjøpte innsatsfaktorer, som kunstgjødsel, sprøytemidler og kraftfôr. Det har igjen ført til at behovet for å holde et stort antall dyr og areal har blitt mindre. Mindre antall dyr, mindre behov for grovfôr og for beitearealer, har ført til at mye tungbrukt jord har gått ut av produksjon.

Reduksjon i antall bruk minsker behovet for driftsbygninger, driftsveier og utgarder, noe som fører til at en del av den særprega bygningsmassen og skifteinndelinga forsvinner. På de bruka som blir att og bygger ut vil en ofte få bygningsmasser som bryter den tradisjonelle og tilpassa byggestilen.

Dette har ført til store endringer i kulturlandskapet. Gjengroinga som en følge av mindre behov for beitearealer og vinterfor til buskåpen, har ført til at lauvskogen har tatt tilbake mye beitearealer. Lauvskogen får komme uhemmet langs ferdselsveiene, noe som gjør at vi ikke ser kulturlandskapet lenger. Dette opptar folk flest og det blir fokus på gjengroinga i landskapet. I Orkdal har vi et helt spesielt særpreg i jårene oppetter hele dalføret og som er i ferd med å forsvinne bak olderskogen. Beiting er beste middelet mot gjengroing.

Sauen, hesten og kjøttfeet er og kan bli de dyra som skal holde kulturlandskapet åpent i området. Det er dyr som kan beite lenger fra oppstallingsenheten. De kan da flyttes og beite i andre områder enn i nærheten av husa. I Orkdal med mye hest bør det være mulig å i større grad utnytte denne som kulturlandskapspleier. Hesten beiter også i de områder det er andre husdyr, noe som er en følge av at der er det fortsatt et husdyrmiljø inntakt.

Det kulturlandskapet vi har fått er en følge av en villet politikk; noe som vi har fått med på kjøpet, men som vi allment ikke setter pris på. Når naturen tar tilbake arealet blir det biologiske mangfoldet endret, det blir færre arter og mye kulturhistorie forsvinner. Dette er verdier som oppfattes å tilhøre allmennheten og som landbruket har et ansvar å holde i hevd. Når kulturlandskapet endres så radikalt, forsvinner mye av grunnlaget for vekst i andre næringer, så som turistnæringa med tilhørende ringvirkninger.

I dette prosjektet vil en forsøke å vise hvilke verdier som en har innenfor de områder som er valgt ut og hva som skal til for at en fortsatt kan ta vare på disse. Hva som er mulig å ta vare på er opp til den enkelte grunneier og de som har interesser i områdene. Noe av pengene som er med i grunnlaget for inntekter i landbruket, blir nå kanalisert slik at de kan være med å stimulere til å holde prioriterte områder i kulturlandskapet i hevd.

Undersøkellesområdene

På et møte mellom representanter fra prosjektet og Orkdal kommune 25.6.03, ble det besluttet å arbeide vidare med følgende fem områder: Hostongrenda, Husdalen, Råbygda, Torshus – Kvåle og Ytre Geitastranda. Denne rapporten gir en beskrivelse av områdene og anbefalinger for skjøtsel av kulturlandskapet i dem.

Utvelgelsen av områder i prosjektet gir ikke en endelig oversikt over de mest verdifulle kulturlandskapene i kommunen. Andre områder kan også være særlig verdifulle kulturlandskap. Prosjektet er først og fremst en arbeidsmetode, der målrettet innsats mot enkeltområder er en sentral del i arbeidet for å oppnå maksimal effekt av de tiltak som settes i verk i kulturlandskapet.

Det ble avdekket store verdier i kulturlandskapet i Orkdal, og det er både verdifulle bygningsmiljøer, gamle kulturmarker og vakre landskap i de undersøkte områdene. Dessverre er deler av bygningsmassen i begynnende forfall og store arealer utsatt for gjengroing. SMIL-midlene vil, sammen med en mer bevisst holdning, forhåpentligvis kunne bidra til at kulturlandskapsverdiene i områdene bevares også for framtida.

Hostongrenda omfatter gårdene Hoston, Lian og Berge og er et jordbrukslandskap med lite uheldige inngrep. Området ligger lett tilgjengelig og godt synlig, selv om det er et stykke fra sentrale deler av kommunen. Mye av kulturmarka har lang kontinuitet og er fortsatt i ganske god hevd. Grenda er representativ for Trondheimsfjordens jordbruksbygder. Landskapet er svært helhetlig og med naturlig sammenheng mellom bygningsmiljø og kulturmark. Her er relativt lett å orientere seg i et oversiktlig landskap som oppleves som harmonisk og vakkert. Området er sårbart for inngrep i landskapet.

Husdalen har en spennende blanding av natur og kultur og har en lang historie når det gjelder utmarksbruk, i form av slåtteløkker og setring, og som jordbruksgrend med fast bosetning. Området er verdifullt for rekreasjon og friluftsliv og spesielt Fjellkjøsvatnet og området rundt utpeker seg som sentralt i den sammenheng. Dalen har dessuten et variert og harmonisk landskap og virker svært tiltalende. Landskapet er delvis sårbart for hytteutbygging.

Råbygda består av et delvis helhetlig kulturlandskap, blant annet danner linja Reitan – Meland – Tunga et spesielt sammenhengende og fint kulturlandskap. Her er en god del kulturminner, og gårdene Reitan og Tunga skiller seg ut også på det området. En finner også en del rester etter gammel kulturmark, noe fremdeles i hevd. At området er tettstedsnært, variert og av stor betydning for landskapsopplevelsen, gjør det også verdifullt. Gjengroing av kulturmark utgjør en alvorlig trussel for relativt store deler av området.

Torshus – Kvåle er verdifullt særlig på grunn av hvordan de gamle kulturmarkene tydeliggjør de kvartærgeologiske avsetningene. Landskapet har en særegen og spennende form med mange raviner og et spennende landskapsbilde. Arealene med gammel kulturmark og raviner er stort og sammenhengende og inngrepene i området er relativt beskjedne. Området har betydning for hvordan kommunen fremstår, da det ligger sentralt og er godt synlig. På grunn av de store geologiske forekomstene, har også området verdi for undervisning. Gjengroing er en overhengende trussel i området, og dette har allerede ført til at en del arealer allerede er dekket av skog, og flere andre arealer trenger restaurering og skjøtsel for fortsatt å kunne holdes åpne.

Ytre Geitastranda er en fjordgrend med relativt små gårder som på grunn av jordbunnsforholda ligger spredt. Området er lett tilgjengelig, men man må oppsøke det for å få sett det skikkelig, da det er noe uoversiktlig. Det er mange gamle bygninger i området og flere godt bevarte trøndertun. Gamle Geitastrandvegen går gjennom området og binder det sammen. Her finnes dessuten rester etter en steinalderboplass og gravrøyser fra jernalderen. Området har verdi for friluftsliv og turisme på grunn av landskapsbildet, fornminner og bade- og turmuligheter. På mindre lettdrevne arealer er gjengroingen kommet langt og flere arealer står i fare for å gro til i løpet av kort tid. Bygging av spredte boliger kan utgjøre en trussel mot områdets helhet og sammenheng hvis nødvendige hensyn ikke taes.

2 Hostongrenda

Befart: Ultimo juli 2003

Hoh.: 197-ca. 350 m

Beskrivelse av området

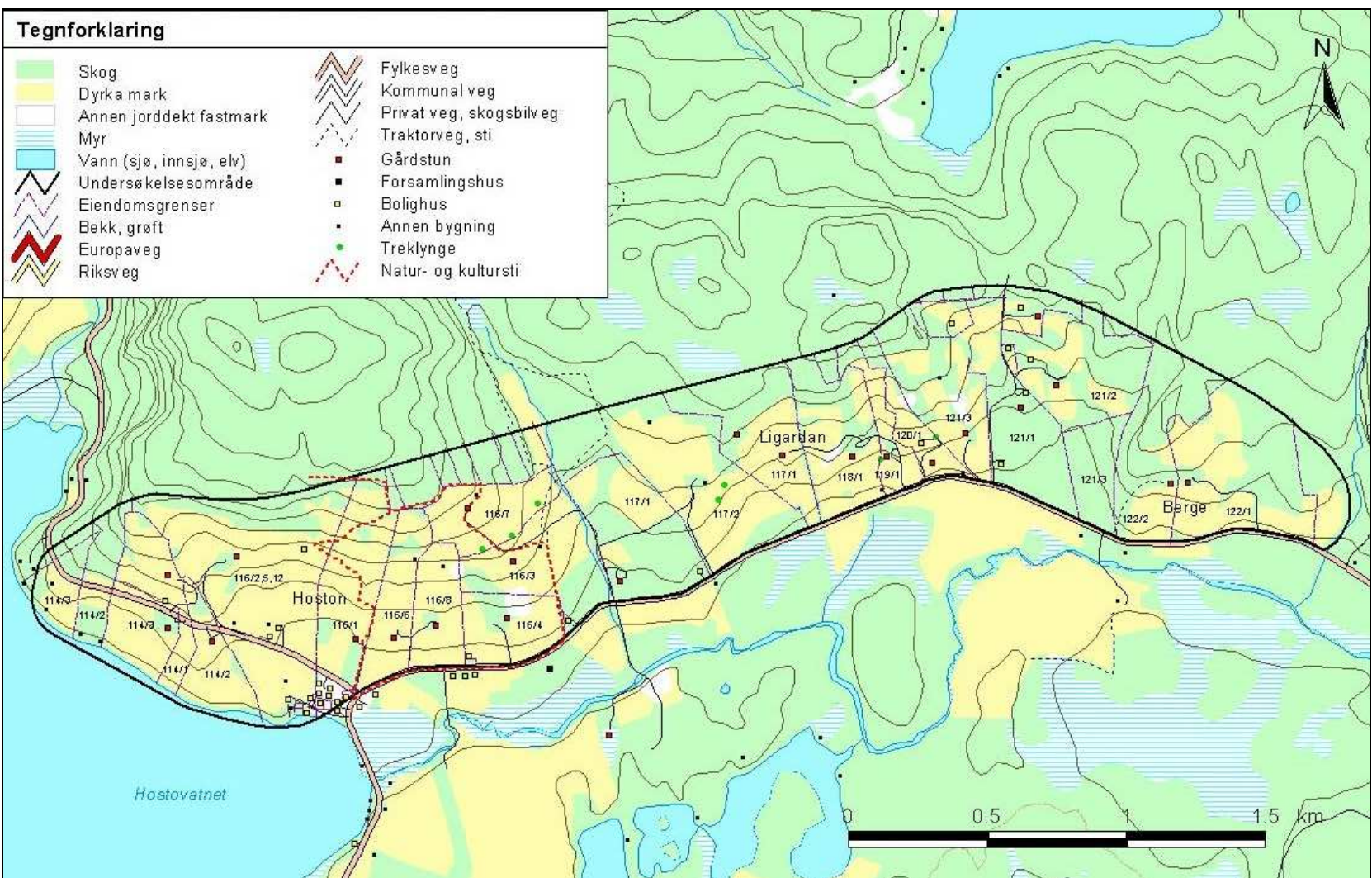
Hostongrenda er et jordbruksområde som ligger like nord for Hostovatnet sør i Orkdal kommune. Dette er et hei- og skogområde med relativt små høydeforskjeller mellom dalbunnen og toppene omkring. Dalsidene er slakke og fjellene er jevne og flate, figur 2. Dette kommer av at innlandsisen her lå som et lokk og skurte jevnt over landskapet, ingen fjell stakk opp fra isen.

Figur 2. Ligardan ligger på rekke og rad med god utsikt over dalen. De moderne jordbruksarealene ligger nederst, og mye gammel kulturmark beites i lia over. Beitemarka "glatter ut" skillet mellom innmark og utmark og gjør landskapet mer harmonisk.

Ellers er området dominert av avsetninger fra istiden og de fleste gårdene ligger i en sørvendt li bestående av et tykt morenedekke. Høyere oppe er morenedekket noe tynnere og de flatere partiene øst for Hostovatnet består for det meste av breelvavsetninger, dessuten noen områder med torv og et uspesifisert dekke av elve- og bekkeavsetninger.

Gårdsbrukene ligger på rekke og rad og tunene er tradisjonelt plassert litt opp i bakkene. Flere av gårdene har den tradisjonelle oppbygningen med trønderlån og fjøs organisert i firkanttun. I dalbunnen og i nederste deler av lia finnes store engarealer. Litt lenger oppe finner vi et belte med beitemark og over der igjen en sone med lauv- og blandingsskog.

Figur 3. Kart over Hostongrenda. Gårds- og bruksnummer og natur- og kulturstien er tegnet inn. Man kan se at gårdene ligger på rekke og rad i en sørvendt lisse. Gnr./bnr. 116/2,5,12 på kartet skal være 115/1. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454 og Geovekst GV-L1600.

Området omfatter til sammen 20 gårdsbruk fordelt på Hoston (gnr. 114 og 116), Ligardan (gnr. 117, 118, 119, 120 og 121) og Berge (gnr. 122), figur 3.

Nåværende og tidligere drift

Ligardan stammer alle fra en opprinnelig gård, Lian (eller Lium). Størrelsen på gården, med rundt 884 mål innmark i 1863 (Skronnal 1968), tyder på at den er gammel. Hoston stammer trolig fra samme tidsperiode som Lian, siden denne gården ligger minst like godt til og er på samme størrelse, med sine rundt 860 mål innmark i 1863. I følge Skronnal (1968) var Hoston ”viss til korn, god til eng men tungdriven”. Gården Berge (figur 4) er også vanskelig å fastslå alderen på, men den er i alle fall en middelaldergård, siden den er nevnt i kilder fra slutten av 1400-tallet. I 1863 hadde gården 247 mål med innmark (Skronnal 1968), noe som sammen med plasseringen, antyder at den er av yngre dato enn nabogårdene i vest.

Figur 4. Gården Berge ligger lengst øst av gårdene i Hostongrenda, og har også en del gammel kulturmark i lia over de moderne grasarealene.

Hele ni brukere driver i dag med aktiv melkeproduksjon innenfor området og ytterligere tre brukere holder sau. På Berge drives det i dag med utleie av stallplasser, rideopplæring og turridding på det østre bruket (bnr. 1). Alle de sju bruka i området som har lagt ned dyreproduksjonen leier bort eller slår jorda, slik at det i dag er drift på alle gårdene og til sammen på et stort areal. De brukene som per i dag ikke holder dyr, er bnr. 2 på Berge, 121/1 og 4 på Ligardan og 116/3, 166/6 og 114/2 på Hostongårdene. Det beites med storfe, sau og hest i større eller mindre skala innenfor hele området.

Biologisk mangfold

I Hostongrenda finnes en del arealer med gammel kulturmark som nå beites. Det er likevel ikke utført botaniske registreringer av disse, da det ville kreves mye ressurser å få en noenlunde god oversikt over vegetasjonen i et såpass stort område. Vegetasjonen er likevel beskrevet ut fra observasjoner i området og erfaringer fra sammenlignbare kulturmarker i distriktet.

Hostongrenda omfatter store arealer med intensiv grasproduksjon. Disse arealene er relativt lettdrevne og danner delvis store, sammenhengende flater. Andre steder er teigene mindre og brattere. Det naturlige artsmangfoldet er i det intensive jordbrukslandskapet avgrenset til kantsoner og små tregrupper. I beitemarka som finnes lenger oppe i lia er forholdene for mange kulturmarksarter bedre. Her har man flere steder et klart hagemarkspreg med små treklynger og enkeltstående trær, figur 5. Vanlig her er lauvtre som selje og bjørk. Gråor, rogn og einer er også vanlige innslag, og typiske på gjengroende kulturmark. Innslag av gran og furu er heller ikke uvanlig.

Figur 5. Store arealer beites i området, og beitemarka får flere steder preg av åpen hagemark. Slike områder har stor opplevelsesverdi. Her ser man bl.a. en beitemark på gnr./bnr. 116/1.

Deler av arealene er relativt intensivt beitet og bærer klart preg av å være gjødslet. Sølvbunkeeng kan her være vanlig, med framtrødende tuer. Flere steder er likevel beitemarka lite eller ikke gjødslet. Her ligger forholdene til rette for en relativt artsrik vegetasjon. Man kan forvente å finne kulturmarksarter som er vanlige på frisk mark ellers i distriktet, som prestekrage, blåklokke, gulaks, ryllik, raudsvingel, lege- og tveskjeggveronika, smyle, smalkjempe, tiriltunge, blåkoll, engkvein og fuglevikke. Blant annet på gnr./bnr. 116/1 er det større arealer med gammel kulturmark, bestående av ca. 90 dekar med ugjødslet beite der det holdes 30 sau med lam gjennom hele sommeren.

Noen steder er beitemarka begynt å gro igjen med oppslag av busker og trær og en artssammensetning som ellers er preget av at et mindre antall gjengroingsarter dominerer enga. I en slik situasjon dannes det et etter hvert tykt strøsjikt som øker nitrogentilgangen. Dette favoriserer høyproduktive, konkurransesterke arter som sølvbunke, hundegras, mjørdurt, firkantperikum, hundekjeks og skogstorkenebb (Norderhaug et al. 1999). Gjengroing som fenomen er beskrevet i kapittel 2 i veiledningsheftet *Å ta vare på gammel kulturmark*. I vegkantene og i kantene av den dyrkede enga finner vi næringselskende arter som blant annet

bringebær, geitrams og hundekjeks. Høsting av lauv fra styvingstrær var nok vanlig i dette området tidligere, men det er ikke undersøkt om det fortsatt finnes spor etter slik drift.

Viltet har gode levekår i marka rundt Hostongrenda. I kommunens viltbiotopkart (1991) er området Vikabukta – Hostokammen – Hoston et svært viktig viltområde. Store arealer like sør for Hostongrenda er dessuten merket av som viktige viltområder.

Kulturminner og kulturmiljøer

Under SEFRAK-registreringene på 80-tallet (Eian 198x) ble det funnet 38 bygninger i Hostongrenda som i dag er over 100 år gamle. Rapporten inneholder ikke opplysninger for hver av bygningene, bare antall registrerte bygninger per bruk. Gården Lium (gnr./bnr. 121/3) er registrert med tolv bygninger fra før 1900, men de fleste av disse står bare grunnmuren igjen av. Lium er en relativt liten gård med et tiltalende tunmiljø. Ellers fordeler bygningene seg relativt jevnt på gårdene, med typisk to registrerte bygg per gård. Ved gården Selmoen (gnr./bnr. 116/7) er det restaurert et sommerfjøs og en bastu, sistnevnte stammer trolig fra århundreskiftet 1600/1700, figur 6. Bastua ble benyttet til røyking og tørking av malt og sannsynligvis også til røyking av kjøtt og fisk.

Figur 6. To flotte, restaurerte bygninger på gården Selmoen. Til venstre en bastu fra århundreskiftet 1600/1700 og til høyre et sommerfjøs av noe yngre alder. Foto: Prosjekt "Hoston år 2000".

Hostongrenda er representativ for Trondheimsfjordens jordbruksbygder med trønderlåner, stabbur og vinkelfjøs plassert mer eller mindre i firkant. Tuna ligger på rekke og rad litt overfor de flateste partia og er del av en helhetlig jordbruksbygd. Tuna på bruca 116/1, 116/6 og 116/8 på gården Hoston utgjør et helhetlig og intakt miljø. Også flere andre tun har en velholdt, eldre bebyggelse, blant annet 117/1 og 118/1 på Ligardan. Samlet sett fremstår bygda som et særlig velholdt, tradisjonelt landskap med tun som ligger tradisjonelt plassert og

med naturlige sammenhenger mellom bygninger og landskap. Noen steder er likevel moderne driftsbygninger utformet og plasserte slik at de bryter med tradisjonene. Dette gjør at tuna og landskapet virker noe mer rotete, men i det store og hele er det små inngrep i kulturmiljøet sammenlignet med andre bygder i kommunen.

På de øverste delene av innmarka (beitearealene mot nord) finnes det rester etter mange husmannsplasser og dessuten noen steingarder.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

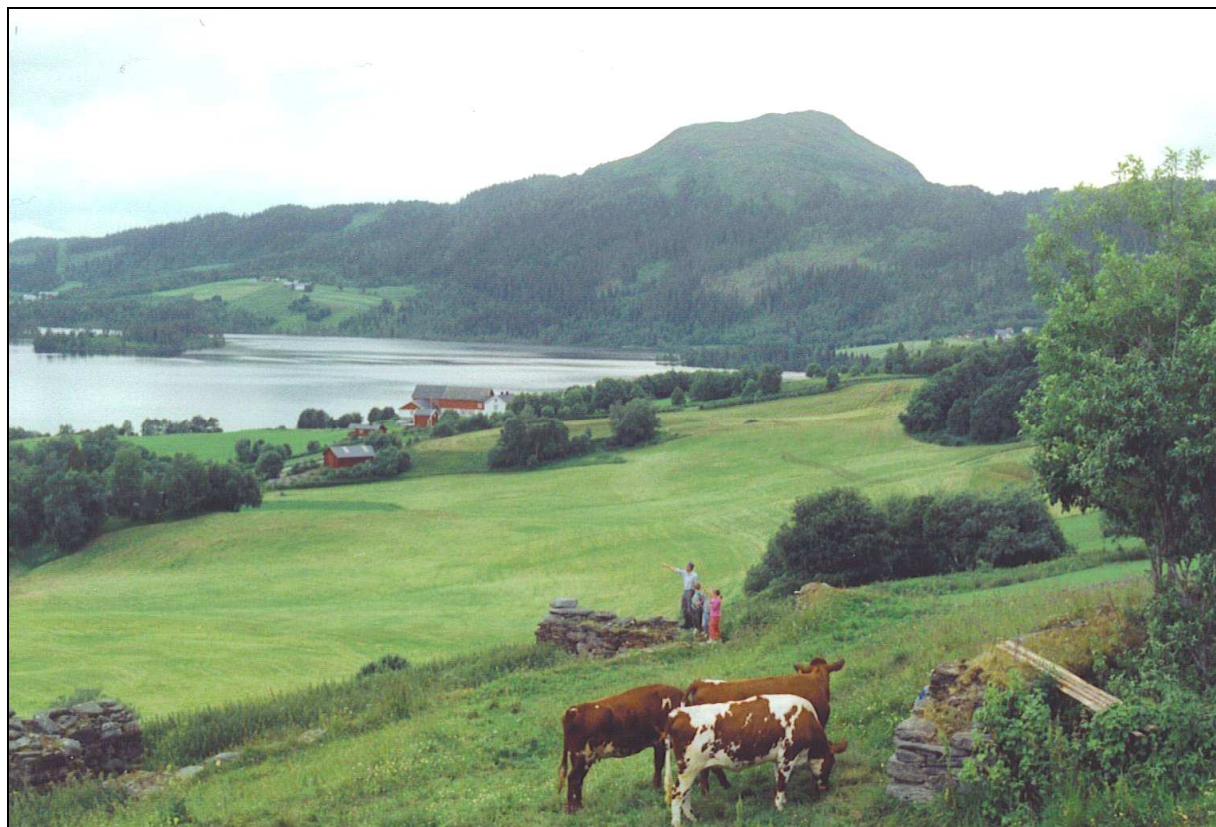
I motsetning til hva man opplever de fleste andre steder, er de moderne inngrepene i Hostongrenda svært få. De opprinnelige tuna er stort sett intakte, i alle fall plasseringsmessig, og mange gamle bygninger er bevart. Landskapslinjene er ikke berørt av moderne inngrep i nevneverdig grad og gjengroingen er heller ikke kommet særlig langt her og de gamle kulturmarkene er i stor grad fortsatt til stede. Landskapet er i sin helhet fremdeles et jordbrukslandskap og her finnes bare noen få eneboliger som ikke er knyttet opp mot jordbruket. Landskapet er derfor harmonisk og med svært god helhet og det oppleves også som gammelt.

Landskapsrommet utgjøres av den vide dalen, og Hostongrenda utgjør den nordlige "veggen" i dette rommet. Mot vest åpner dalen seg i Hostovatnet. Området er forholdsvis lett å orientere seg i da det er åpent og oversiktlig og det dessuten er tydelige bevegelseslinjer å forholde seg til, blant annet høydedraget bak gårdene og vegen i dalbunnen. Det er få tydelige holdepunkter i landskapet på grunn av de myke linjene, men tuna og Hostovatnet gjør at det likevel er enkelt å orientere seg.

Det er vanskelig å få en god oversikt over området fra fylkesvegen, da det ikke finnes naturlige utsiktspunkter her. Likevel er landskapets ulike elementer godt synlige hvis man forflytter seg oppover i terrenget. Området ligger noe avsides til i forhold til allfarveg og er ikke tettstedsnært. Dette har trolig medvirket til at landskapet fortsatt er så intakt og verdifullt, samtidig som det gjør at færre folk får oppleve det. Samtidig er området lett tilgjengelig med bil og området gir tilgang til store skog- og fjellområder.

I regi av prosjektet "Hoston år 2000" har det blitt restaurert en bastu og et sommerfjøs på Selmoen (gnr./bnr. 116/7) og tilrettelagt en 3,5 km lang tursti som har utgangspunkt i Hoston sentrum, der det også er parkeringsplass. Stien fungerer som en natur- og kultursti, og den går hovedsakelig gjennom jordbrukslandskap, figur 7. Det er god utsikt over både grenda og områdene rundt fra stien, og man får oppleve både moderne jordbrukslandskap og områder med gammel kulturmark som beites. Det finnes dessuten ruiner etter flere gamle husmannsplasser, sommerfjøs og steingarder langs stien. Stien går nordover forbi Nordigard (gnr./bnr. 166/1) til den svinger østover mot Selmo. Her går stien sørover, forbi bastua og sommerfjøsset, til fylkesvegen, som følges vestover igjen til parkeringsplassen. Stien er merket med påler og piler og dessuten kartoppslag. På låven på Selmoen er det muligheter for innendørs rasteplass, og den er også tenkt brukt til diverse arrangementer og eventuelt bygdemuseum. Det er dessuten planer om å føre opp en "husmannsstue" på den gamle husmannsplassen Ann-håggån.

Helt øst i Hostovatnet (like nedenfor Hoston) er det en opparbeidet badeplass på ca. 1 dekar som er i kommunens eie. Området er beskrevet i FRIDA (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1987). Hostovatnet er samme sted beskrevet som egnet til fiske og båtutfart.

Figur 7. Natur- og kulturstien på Hoston går gjennom mye vakkert kulturlandskap. Her er utsikt over Hostovatnet, med en beitemark med rester etter husmannsplasser i forgrunnen. Foto: Prosjekt "Hoston år 2000".

Inngrep og trusler

Hostongrenda er ikke preget mye av moderne inngrep. I stor grad er landskap og bygninger velholdt med en tradisjonell framtoning. Likevel er her noen spredt bygde eneboliger som ikke harmonerer helt med helheten. Nye fjøs er bygd i tilknytning til de eksisterende tuna, men ikke alle er tilpasset det tradisjonelle bygningsmiljøet på en god måte.

Den største trusselen for dette området, så vel som for de fleste andre jordbruksbygder, er nok gjengroingen. Med redusert bruk av beitemark og lite bruk av utmarka, blir resultatet at skogen stadig brer seg inn over tidligere åpne arealer. Resultatet kan bli et mer lukket og uniformt landskap, der det er et skarpt skille mellom intensivt dyrkede arealer og tett skog. Noen steder er de også plantet litt gran. Tette plantefelt er et fremmedelement i kulturlandskapet som kan ta mye av oppmerksomheten hvis de plasseres på feil steder.

Videre utbygging av spredte boliger kan også utgjøre en aktuell trussel, da feil plasserte boliger kan forstyrre sammenhengene i landskapet. Dette bør unngås ved at boliger plasseres utenfor det mest verdifulle området og samles i et byggefelt. Ved å samle inngrepene, blir påvirkningen av landskapet mindre per hus.

Slik landbrukspolitikken føres i dag, ligger det an til flere store samdriftsfjøs, noe som går på bekostning av de opprinnelige tuna og strukturene i landskapet. Store samdriftsfjøs kan dessuten lett komme til å dominere landskapsbildet. En annen uheldig konsekvens er at de gamle fjøsa og løene da kan bli stående tomme og til forfalls. Det er derfor viktig at slike

utbygginger planlegges nøye og det anbefales at en faginstans kontaktes slik at man kan få hjelp til å finne en plassering og utforming av bygningen som er tilpasset kulturlandskapet.

Vurdering av området

Hostongrenda omfatter gårdene Hoston, Lian og Berge og er et jordbrukslandskap med lite uheldige inngrep. Området ligger lett tilgjengelig og godt synlig, selv om det er et stykke fra sentrale deler av kommunen. Mye av kulturmarka har lang kontinuitet og er fortsatt i ganske god hevd. Grenda er representativ for Trondheimsfjordens jordbruksbygder. Landskapet er svært helhetlig og med naturlig sammenheng mellom bygningsmiljø og kulturmark. Her er relativt lett å orientere seg i et oversiktlig landskap som oppleves som harmonisk og vakkert. Området er sårbart for inngrep i landskapet.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Forvaltningen av Hostongrenda bør være streng med tanke på nye, tekniske anlegg og bygninger som ikke tilhører jordbruket, siden området er et verdifullt kulturlandskapsområde. Verdien som kulturlandskap påvirkes mye i negativ retning av slike inngrep. De fleste tuna i Hostongrenda er plasserte slik at inngrep vil være godt synlig fra vegen. Det to tuna på Berge er likevel skjult bak vegetasjon på en bakketopp, slik at de bare delvis er synlige. Tuna på gårdsbruka 115/1, 116/3, 116/7 og 117/2 er skjult helt eller delvis bak bakketopper når en ser på landskapet fra vegen. Landskapet er derfor mindre sårbart for inngrep her sammenlignet med de mer synlige områdene nedenfor åskammen. Tuna på gårdsbruka 116/1, 116/6, 116/8, 116/4, 117/1, 118/1, 119/1, 120/1, 121/3 og 121/1 har alle stor påvirkning på landskapsbildet, der de ligger godt synlige nær vegen. Dette bør taes med i beregningene når nye tiltak planlegges i tuna, men også i den daglige driften av gårdene.

Når nye bygninger oppføres i tilknytning til jordbruket, bør man være nøye med plassering og utforming, slik at områdets verdier bevares. Nye bygninger bør så langt som mulig plasseres i tilknytning til eksisterende tun, men ikke slik at den opprinnelige strukturen i tunet ødelegges. Med dette menes at den trønderske firkantforma bør beholdes og styrkes. Der firkanten er åpen, kan det være fornuftig å plassere en ny bygning slik at firkantpreget forsterkes. Det er viktig at nye bygninger utformes slik at de "passer sammen med" de eksisterende. Dette kan man gjøre ved å tilpasse blant annet takvinkel, fargevalg og vinduer slik at de harmonerer med de andre bygningene i tunet. Siden trønderlåna i seg selv kan være ganske stor, tåles relativt store (drifts)bygninger i tunet uten at de eksisterende havner helt i skyggen. Der firkanten er lukket, blir det mest naturlig å plassere en ny kårbolig litt utenfor tunet, men fremdeles slik at bygningen er underordnet helheten i tunet og landskapet ellers. Bygninger som fremstår som "fyrtårn" bør unngås. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger, nybygging m.m. finnes i vedlegg II til rapporten.

For landskapsbildet er også det intensivt drevne jordbrukslandskapet av stor betydning. I skjøtselen av dette bør man slå så langt ut i kantene av enga som mulig, slik at man unngår et ustelt preg i kantene og for å hindre busker og kratt i å etablere seg her. Rundballer bør plasseres langs trekker eller lignende, slik at de ikke dominerer det visuelle bildet så sterkt. Man bør også unngå å plassere altfor mange sammen.

Langs flere av gårdsgrensene finnes det trekker/leplantinger som gjerne bør bevares. Disse er med på å bryte opp landskapet i mindre flater og gjør det mer variert og spennende.

Dessuten kan de til en viss grad forbedre lokalklimaet. Kantsoner bør skjøttes som beskrevet i vedlegg I til rapporten.

Noe av løvskogen som kommer inn ovenfra bør tynnes ut og reduseres, siden mye av områdene som i dag er løvskog trolig er tidligere beitemarker. En slik restaurering bør utføres som beskrevet vedlegg I. Skogen er i dag flere steder blitt som en vegg mellom inn- og utmark. Hvis den tynnes og ryddes kan man oppnå et godt hagemarksbeite slik som blant annet på gnr./bnr. 116/1. Man må imidlertid ikke rydde mer areal enn hva man klarer å holde åpent på lengre sikt.

Alle tidligere beitearealer som fremdeles er åpne, bør skjøttes med beitedyr. Beiting som skjøtsel er beskrevet vedlegg I. En generell regel er å følge den tradisjonelle skjøtselen så langt som mulig. Da ivaretas det åpne landskapet og artsmangfoldet på en best mulig måte. Beitingen bør utfylles med en forsiktig rydding av lauvoppslag og uttynning av større tregrupper. Der det i dag ikke gjødsles, bør man heller ikke i framtida bruke gjødsel. Mindre treklynger bør dessuten beholdes slik at beitedyra har noe å søke ly under.

I 2001 ble det innvilget søknad om tilskudd til spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap (STILK) for rydding og inngjerding av en 32 daa stor beitemark på gnr./bnr. 116/3. Arealet ligger inntil fylkesvegen og er innenfor undersøkelsesområdet. Arbeidet skal i henhold til søknaden være avsluttet innen utgangen av mars 04. Det er ønskelig at flere lignende tiltak settes i verk, gjerne som fellestiltak.

Ved all rydding og restaurering i kulturlandskapet er det viktig at avkappet materiale fjernes fra kulturmarka og komposteres eller brennes på et egnet sted.

3 Husdalen

Befart: Ultimo juli 2003

Hoh.: Ca. 150-325 m

Beskrivelse av området

Husdalen ligger i nordøstlige deler av Orkdal kommune og er en relativt grunn U-dal som strekker seg fra Geitastranda ved Orkdalsfjorden i retning V-SV til Fjellkjøsvatnet, figur 8. Dalen er dannet under istiden av breens skuring og munner ut som en hengende dal til hoveddalføret, som nå utgjøres av Orkdalsfjorden. Fra Fjellkjøsvatnet og ned til ca. 200 moh. består dalbunnen av et tykt dekke av morenemateriale. Lenger nede, ved Husdalsvatnet, er det mye bart fjell og en god del myr og torv. I dalsidene består jordbunnen av et tynnere dekke morenemateriale og de høyere toppene har bart fjell. Flere steder er det innslag av organisk materiale i form av torv og myr.

Husdalsvatnet hadde opphavelig utløp mot øst og dekket da et større område, både i øst og vest. Disse områdene ligger nå som store myrer. I historisk tid har vatnet hatt utløp mot vest til Husdalselva.

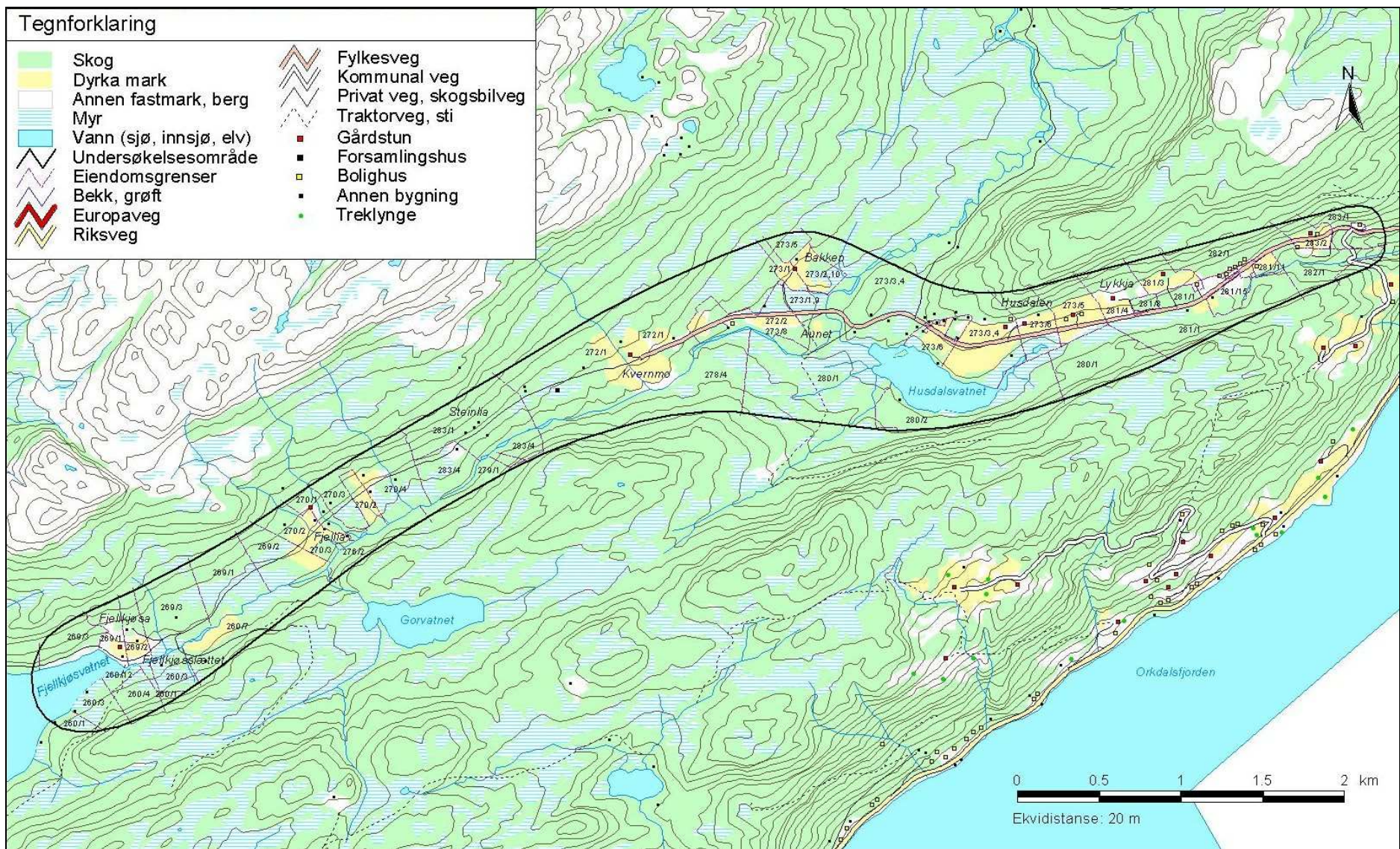
Det ligger flere små gårder i dalen, men de ligger spredt i dalbunnen og jordbruksarealene er ikke sammenhengende. Åsene rundt er preget av granskog med innslag av myr og noe løvskog, særlig i nærheten av vassdrag, myrer og kulturmark.

Området omfatter både gårder i drift, setrer og engstykker uten tilhørende bebyggelse. Eneste bebygde seter er Fjellkjøsa med gnr./bnr. 269/1 og 2. Gården Fjellia har gnr. 270 med bnr. 1 – 4, der bnr. 2 er bebodd. Den nedlagte Steinlia har gnr. 283 med bnr. 1 og 4. Gården Kvernmoen har gnr. 272, bnr. 1. Bakken har gnr. 273 og bnr. 1 og 2. Husdalen har også gnr. 273 og med bnr. 3, 5 og 6, alle i drift. Gnr. 281 består av gårdene Isdalslykkja (4), Lykkjflaten (1) og Håggågjerdet (11). Småbruket Korsholten har gnr. 283 og bnr. 2. To engstykker ved Fjellkjøssløttet hører under gården Meland (gnr. 260, bnr. 3 og 7). Det gamle sæterslattet hører under gården Vollen (gnr. 279, bnr. 1).

Nåværende og tidligere drift

Før i tiden hadde mange av gårdene langs Geitastranda utmarksslåtter og beiteområder i Husdalen og marka omkring, særlig viktig var området mellom fjorden og Husdalen. Området ble benyttet til førsanking helt inn på 1900-tallet og dette må ha vært en viktig del av ressursgrunnlaget for mange av dem. Navn som Fjellkjøssløttet, Sætersløttet og Steinsløttet vitner om omfattende utmarksslått i lia sør for Husdalselva. Åstsætra og Almlisætra lå i Sæterdalen, som går sørvestover fra Husdalsvatnet. I dette området finner man også blant annet Håkkålåsætra, Vollasætra, Hallwardsætra og Rovssætra.

Den sørøstvendte lia, der Fjellkjøsa, Fjellia, Steinlia og Kvernmoen ligger, er en heller glissen skogli med blanding av lauv- og barskog på middels og lav bonitet (Rød 1979). Fjellia, Steinlia og Kvernmoen ble ryddet rundt 1600, i slutten av en stor bureisningsperiode, og er med dette av de yngste gårdene i bygda. Det er mulig disse gårdene er ryddet i allmenningen og ikke utskilt fra eldre gårder.

Figur 8. Kart over Husdalen med aktuelle gårds- og bruksnummer avmerket. Dalen har flere småbruk, men utmarksbruken er i dag sterkt redusert. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454 og Geovekst GV-L1600.

Fjellkjøsa, som ligger ved Fjellkjøsvatnet der Husdalen ender i vest, er opprinnelig en markagård. Gården kan være ryddet i høymiddelalderen. Den har i så fall ligget øde en stund for så å bli gjenryddet og bosatt på 1500-tallet (Rød 1979). Jorda på gården ble regnet som skral og det var derfor trolig den store fiskerikdommen i vatnet som først lokket folk hit. Etter 1650 lå gården mye øde og fungerte i disse periodene som avlsgård og seter. Fjellkjøsa grenser til to andre markagårder, Brølia (Vasslia) i vest og Fjellia i nordøst. Fra første halvdel av 1600-tallet til rundt 1700 stod det sagbruk på gårdens grunn. Fjellkjøsa har byttet eiere mange ganger siden 1600-tallet og har ligget under flere gårder. Dyrkajorda på Fjellkjøsa strekker seg til 300 moh. og i 1802 kunne jorda avle 40 – 50 sommerlass høy. Etter jordskiftet i 1921 ble det satt opp seterbu og fjøs på nye tufter på det vestre bruket, figur 9. Denne delen av Fjellkjøsa lå da, som nå, som seter under gården Reitan. Det høstes fortsatt gress og beites. Den andre halvparten ligger under gården Flåskog. Det hører også et tredje bruk til gården, som er i statens eie.

Figur 9. Fjellkjøsa er en tidligere markagård og seter som i dag drives med slått og beite. Bygningsmiljøet er velholdt og området rundt vollen er fortsatt åpent og fint.

Fjellia, som ligger nordøst for Fjellkjøsa, har også i mange perioder vært uten fast bosetning. Noe av årsaken til dette ligger i fjordfisket, som gjorde det lettere å være husmann nær fjorden. Fjellia lå som avlsgård det meste av tida mellom 1750 og opp til første halvdel av 1900-tallet (Rød 1979). Bnr. 1 på gården ligger under gården Isdal og bnr. 2 ble, etter 200 år uten fast bosetning, bosatt igjen i 1932. Fra 1950-tallet er dette bruket drevet sammen med Gjerdet (gnr./bnr. 273/5) på Husdalen. Bnr. 3 på gården tilhører fra slutten av 1800-tallet gården Lykkjflata lenger nede i Husdalen. Bnr. 4 ligger under gården Ofstad. Bnr. 2 er i dag fortsatt drevet som avlsgård og husene er satt i stand med STILK-midler. På bnr. 3 ble dyrkamarka tilplantet for mange år siden. Bruk 1 og 4 ligger under gårder som i dag ikke er i selvstendig drift.

Steinlia ligger nordøst for Fjellia, og er en annen markagård der bosetningen har hatt ustabile forhold. For det meste lå gården øde. Den var uviss til korn og frostlendt, men hadde en lettdreven eng og godt beite og ga 26 høyllass (Rød 1979). Begge bruka på gården er i dag nedlagt, men på bnr. 4 er det fortsatt litt dyrkamark. På bnr. 1 er dyrkamarka tilplantet med skog. På andre sida av elva for Steinlia, hadde gården Vollen markaslått og seter fra gammelt av.

Kvernmoen ble trolig bosatt av folk fra Husdalen og bosetningen holdt seg lenger her enn på gårdene lenger oppe i dalen mot sørvest, selv om det også her ofte var utskiftninger (Rød 1979). Gården hadde markaslått flere steder og var god til slåttemark og det ble dessuten høstet lauvfôr. Kvernmoen hadde sagbruk i Husdalselva til rundt 1960. Gården har vært bosatt av samme slekta fra 1833 og fram til nåtid. I 2003 ble imidlertid melkekvoten solgt og jorda leid bort.

Først på 1800-tallet hadde bøndene på ti av de største gårdene i Melhus buskapen sin på sommerbeite ved Fjellkjøsvatnet. I omtrent en tiårsperiode lå derfor gårdene Fjellkjøsa, Fjellia, Steinlia og Kvernmoen i Husdalen under gårder i Melhus og brukt som setrer for disse.

Bakken ligger nordøst for Kvernmoen og er en liten gård som i lange perioder lå som husmannsplass (Rød 1979). Gården har stort sett vært bofast, men lå som avlsgård en liten periode på slutten av 1800-tallet. Fra 1852 har det vært to bruk på gården, og det vestre bruket er fortsatt bosatt og i drift. Det drives i dag småskalajordbruk med sauehold her, med det østre bruket som tilleggsjord.

Husdalen ligger nord og mot øst for Husdalsvatnet. Gården ble bosatt i vikingtida eller senest i høymiddelalderen (Rød 1979). Den lå øde en periode for å bli gjenryddet på 1500-tallet. Det hører store arealer til Husdalen, og i det store utmarksområdet har det vært seterdrift, slått, hogst og sagbruksdrift. Mesteparten av markaslåtten var langs Husdalselva og Snåkkådalsbekken, men det var også slåtteng i statsallmenningen. Husdyra ble gjettt helt opp til begynnelsen av 1900-tallet. Det opphavlige tunet lå der det i dag kalles Tøftet, der det finnes en rekke med hustufter på 80 – 90 meter. Alle husene ble flyttet herfra før 1830. I 1840 ble det fire bruk på gården og det er fem kjente husmannsplasser under Husdalen. Den tidligere ødegården Aunet, som ligger vest for Husdalsvatnet, hører under Husdalen. I dag er bnr. 3 og 5 i aktiv drift med produksjon av melk, mens jorda på bnr. 6 er bortleid.

Isdalslykkja tilhører en tidligere slåtteløkke under gården Isdal, som ligger i lia mellom Inneråstan og Nordåstan. Isdalslykkja ble utskilt til eget bruk på slutten av 1800-tallet, men lå tidligere som husmannsplass under navnet Lykkja (Rød 1979). Lykkjflata var opprinnelig en husmannsplass under Nordåstan, men i 1893 kjøpte husmannen her jord av Isdalen fra den samme slåtteløkka som Isdalslykkja var del av. Dermed ble han både selveier og husmann på samme tid. Det ble drevet markaslått på Lykkjflata helt til 1951. I dag er disse to bruka ikke i selvstendig drift, men jorda har likevel vært høstet.

Håggågerdet er et nyere småbruk som ligger vest for Lykkjflata og sør for Husdalsvegen. Bruket lå fra begynnelsen av som husmannsplass under Isdalen (Rød 1979). Opp for Håggågerdet lå det tidligere to husmannsplasser som hørte Nordåstan til. Dette bruket er i dag ute av selvstendig drift, men jorda har vært høstet også her.

Korsholten er et småbruk som ble utskilt fra Nordåstan i 1898. Til gården hører også et av Bakkbruka (Bakken Østre). Plassen Korsholtmoen lå like sørvest for Korsholten og lå også under Nordåstan. Korsholten er i dag ikke bebodd, selv om jorda har vært holdt i hevd.

Biologisk mangfold

Husdalen har et mangfold av vegetasjonstyper og habitater, med granskog, rasmark, flommarksskog i tilknytning til elveløpet, myrvegetasjon, vanntilknyttet vegetasjon, beitemarker og moderne, fulldyrka eng.

Vegetasjonen i området har tidligere vært sterkt påvirket av menneskelig bruk, med en mye større utnyttelse av utmarksressursene enn i dag. I dag er det ofte bare ekstensivt beite med husdyr i utmarka der det tidligere var seterområder og utmarksslåtter.

De gamle utmarksslåttene, blant annet Fjellkjøsslåttet og Sæterslåttet, var ugjødslede og udyrkede slåttemarken som må ha hatt en rik artssammensetning, noe som er typisk for denne typen kulturmark. Et område ved Fjellkjøsslåttet bærer ennå preg av seminaturalig eng og er i dag skjøttet med beitende husdyr (storfe) og kan derfor fortsatt være verdifull for biologisk mangfold, selv om det er påvirket noe av mer moderne drift, figur 10.

Figur 10. Området ved Fjellkjøsslåttet holdes fortsatt i hevd med beitende storfe og er et idyllisk rom i landskapet. Det var tidligere omfattende utmarksslått i området, men bruken er i dag svært redusert.

Like øst for Fjellkjøsslåttet ligger det et annet åpent jordbruksareal som blir beitet. Dette har også vært en utmarksslått tidligere, men bærer i dag preg av å være underlagt moderne drift og har derfor ikke det verdifulle artsmangfoldet man gjerne finner på gammel kulturmark.

Det er lite igjen av de udyrkede og ugjødslede beitemarkene, og de gamle slåttengene er helt borte. Det meste er i dag enten lagt brakk og gjengrodd eller underlagt moderne driftsformer. Man kan derfor ikke vente å finne større forekomster av tradisjonell kulturmark i området. Skogsbeite var tidligere svært utbredt og det var nesten ingen arealer som ikke var i bruk på en eller annen måte. Beitedyra påvirker skogen og gir et mer parklignende preg enn ubeitet skog ved å holde feltsjiktet lavt (Norderhaug et al. 1999). Selv om ungdyr og sau fortsatt beiter i skogen mange steder, er en ekstensiv utnytting vanligvis ikke tilstrekkelig for å opprettholde det karakteristiske beiteskogspreget. Gjengroing i skog er ikke så iøynefallende som når åpen mark gror igjen, men det merkes når man skal ferdes i skogen. Der sikten før var fri mellom trestammene, vokser det nå gjerne busker og de åpne glennene med grasmatter er i stor grad forsvunnet.

Det har, som tidligere nevnt, vært høstet lauv i området. Dette ble gjort ved at man om høsten kuttet greiner med lauv av trærne, tørket det og brukte det som fôr. Det finnes trolig fortsatt spor etter slik drift, men disse styvingstrærne er i dag nok gjemt i tett skog.

Kulturminner og kulturmiljøer

I følge SEFRAK-registreringene er det til sammen 16 bygninger innenfor området som er fra før 1900. Det er registrert to bygninger på hvert av de to bruka på Fjellkjøsa, og setra har i dag et velholdt og tiltalende bygningsmiljø. Det er også to registrerte bygninger på gården

Figur 11. Låna på Fjellia har blitt restaurert og framstår som et positivt element i landskapet.

Kvernmoen. På Bakken er det registrert ett bygg på det vestre bruket og tre på det østre. På Husdalen er det bare registrert en bygning på hver av de vestligste bruka. Både på Isdalslykkja og på Korsholten er det registrert to bygninger som nå er eldre enn 100 år. På Fjellia er det et tiltalende bygningsmiljø med en rød trønderlån som nylig har blitt restaurert, figur 11.

Stedet Kølmilhaugan et lite stykke sør for Fjellkjøsa forteller at det her må ha stått en kullmile. I en kullmile brente man tre til kull for bruk i jernutvinning. Navna Åstjurrhjellen, Tjurrhjellhaugan og Tjurrhjellaldalen tyder på at det må ha blitt bedrevet brenning av tjære i et visst omfang i området omkring Husdalen. Tjære var et impregneringsmiddel av stor betydning som ble brukt blant annet på båter og bygninger.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Landskapet i Husdalen bærer preg av både natur og kultur, og samspillet mellom dem gjør området interessant og spennende. Området oppleves som svært sammensatt og er særegent både historisk og opplevelsesmessig.

For å kunne oppleve landskapet og omgivelsene må vi kunne orientere oss og identifisere oss med det. Dette gjør vi ved hjelp av bevegelseslinjer, romdannelser og landemerker.

Husdalen utgjør et landskapsrom som defineres av selve dalformasjonen, med dalsidene som vegger i landskapet, dalbunnen som et slags gulv og himmelen som takhvelving. Dette gjør at området er godt avgrenset og sammenhengende. Dalbunnen stiger fra ca. 150 moh. til 270 moh. ved Fjellkjøsvatnet. Fjellene som omkranser dalen er derfor høyest i forhold til dalbunnen i øst og lavest i vest. Dette gjør at landskapet føles åpnere jo lenger innover dalen man forflytter seg. Flere underordnede landskapsrom finnes innenfor dalføret. Særlig Fjellkjøsvatnet og Husdalsvatnet danner tydelige rom. Jordbrukslandskapet er også med på å forme rom der randsonene med skog danner vegger rundt de åpne flatene. Det samme gjelder for myrene, som opptrer som naturlige rom i skoglandskapet. Elementer som veggen, åskammene og elva danner linjer som det er naturlig å følge og orientere seg etter innenfor og mellom landskapsromma.

Det er få utsiktspunkt i området hvor man kan få god oversikt over området. Et av det to viktigste er utsikten fra veggen ved Husdalsvatnet. Derfra kan man se hele vatnet i sør, til Kvernmoen og ennå litt lenger innover dalen i vest, og et stykke sørover dalen i øst. Det andre er ved Fjellkjøsvatnet, der man ikke har like god oversikt, men likevel ser utover vatnet og delvis nedover dalen mot øst. Utsiktspunktene har mye å si for vår opplevelse av et landskap. Det er få tydelige landemerker i området og de viktigste er gårdstuna og noen av fjelltoppene. Landemerker hjelper oss å orientere oss i landskapet ved at de utgjør holdepunkter.

Velholdte, tradisjonelle bygninger ved Fjellkjøsvatnet er positive element i landskapet, da de gjør at man kan "kjenne seg igjen i" det. Både Fjellkjøsvatnet og Husdalsvatnet preger området positivt, da de på samme måte som de åpne jordbruksarealene (enger og beitemarker) gjør landskapet åpnere, mer variert og lettere å finne fram i.

Selv om Husdalen ikke er spesielt tettstedsnær, må den sies å være lett tilgjengelig siden det går veg helt inn til Fjellkjøsvatnet. Veggen er imidlertid privat fra Kvernmoen og videre innover dalen. Husdalen strekker seg dessuten så langt mot sørvest at områdene ved Fjellkjøsvatnet også er tilgjengelige fra Gjølmeområdet like vest for Orkanger. Fjellkjøstraktene er i FRIDA (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1987) beskrevet som et utfartsområde som er egnet for både sommer- og vinterbruk. Fjellkjøsvatnet er dessuten egnet til båtutfart. Under feltarbeidet ble det observert flere badende i Husdalsvatnet som parkerte bilene sine i vegkanten. Dette så ut til å være et idyllisk friluftsområde.

Inngrep og trusler

Det er relativt få inngrep med negativ landskapseffekt i Husdalen. En stor kraftlinje går et stykke frametter dalen og oppleves som et fremmedelement som noen steder vises svært tydelig i landskapet. En del hytter og fritidsboliger er her også, men omfanget er ennå så lite at det ikke påvirker landskapsbildet i nevneverdig grad. I kommuneplanens arealdel er hele dalsiden i nord fra Kvernmoen til Husdalsvatnet lagt ut som LNF-område der spredt hyttebygging er tillatt. Området avgrenses av elva i sør og strekker seg et stykke langs begge sidene av Fjellkjøsvatnet. Dette vil på sikt kunne utgjøre svært uheldige og uopprettelige inngrep i dalen. I den sørvendte siden av dalen, fra fjorden til Kvernmoen, er spredt boligbygging tillatt.

Gårdene som ligger i Husdalen er alle ganske små. Slike småbruk står i dag i fare for å bli lagt ned mange steder i distriktet, selv om de ofte bidrar mye til en positiv landskapsopplevelse med sin varierte struktur. Hvis dette skulle skje også i Husdalen, vil store landskapsverdier gå tapt og landskapet vil etter hvert gro til med skog. Det samme gjelder for arealene som drives

som tilleggsjord, bl.a. ved Fjellkjøsvatnet. Oppsetting av nybygg kan, hvis man ikke tenker helhet, gjøre landskapet mer rotete.

Vurdering av området

Husdalen har en spennende blanding av natur og kultur og har en lang historie når det gjelder utmarksbruk, i form av slåtteløkker og setring, og som jordbruksgrend med fast bosetning. Området er verdifullt for rekreasjon og friluftsliv og spesielt Fjellkjøsvatnet og området rundt utpeker seg som sentralt i den sammenheng. Dalen har dessuten et variert og harmonisk landskap og virker svært tiltalende. Landskapet er delvis sårbart for hytteutbygging.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Målsetningen for Husdalen bør være å sikre de unike kvalitetene som oppstår i møtet mellom natur og kultur. Områdene ved de to vatna, Fjellkjøsvatnet og Husdalsvatnet, peker seg ut som de mest verdifulle, både med tanke på opplevelseskvaliteter, friluftsliv og kulturlandskap. Tiltak bør derfor først og fremst gjøres her.

Ved Fjellkjøsvatnet er setra Fjellkjøsa og Fjellkjøssløttet sentrale i kulturlandskapet. Arealene nord for bygningene på Fjellkjøsa er i bruk og åpne, selv om man kan se tegn til gjengroing fra kantene. Her er også noen områder med ung løvskog som viser at her var det tidligere snaut. Det anbefales at det ryddes noe ungskog i nærområdene til setra for å vise seterlandskapet tydeligere og for å utvide beiteområdene her. Der det er oppslag av busker og ungrær, bør disse fjernes. Det var ikke vanlig med trær og busker nær setra, da det vanligvis var et stort vedforbruk på en seter som gradvis fjernet all forvedet vegetasjon i nærheten av vollen. Oppryddingen bør foregå som anbefalt i vedlegg I til rapporten. Disse områdene bør heller ikke gjødsles av hensyn til det biologiske mangfoldet. En del av vollen rett nedenfor (sør for) buene blir i dag høstet maskinelt som tilleggsjord. Det er ønskelig at denne driften opprettholdes for å holde området åpent.

For alt skjøtselsarbeid er den tradisjonelle drifta det målet man må strekke seg mot for å sikre verdiene på best mulig måte. Fjellkjøssløttet er i dag inngjerdet og beites av storfe. Tradisjonelt ble dyra imidlertid gjett og holdt utenfor slike slåtteområder. På grunn av endret drift som har pågått over lang tid, er det ikke formålstjenlig å skjøtte området som om det fortsatt var en utmarksslått, da dette preget allerede er gått tapt. Man kan derfor trygt vedlikeholde området med beitedyr, se vedlegg I for nærmere beskrivelse av skjøtsel ved beiting.

Det ligger flere jordbruksarealer ned mot Husdalsvatnet. Det er ønskelig at driften på disse arealene opprettholdes. Det er da viktig å sørge for at også mer marginale arealer kan holdes i hevd, slik som udyrkede eller overflatedyrkede beitemarker. Disse bør ikke gjødsles dersom de ikke har vært gjødslet tidligere og bør skjøttes med en drift som ligger tett opptil den tradisjonelle. Kantsoner og restarealer bør også vies oppmerksomhet, ettersom de kan bety mye for det biologiske mangfoldet, og de må ikke gjødsles. Disse bør skjøttes som anbefalt i vedlegg I.

Nye landbruksbygninger, kårboliger og andre bolighus bør tilpasses eksisterende bebyggelse med tanke på plassering, arkitektur, fargevalg og tomteutnyttelse. Målet er å ta vare på og videreutvikle et helhetlig miljø. Mer om dette finnes i vedlegg II til rapporten.

Hyttebygging i området bør begrenses og ikke legges i nærheten av vatna, ettersom dette er de mest sårbare områdene for landskapsinngrep. Dette fordi disse områdene er godt synlige, er mye brukt til friluftsliv og har de største landskapsverdiene. Det er liten tvil om at for mange hytter ved Fjellkjøsvatnet vil kunne redusere opplevelsesverdien og eventuelt atkomsten for allmennheten. Hytter i, eller i tilknytning til, såpass åpne landskap beslaglegger dessuten store visuelle kontaktsoner ved at de er synlige over store avstander og stikker fram fra omgivelsene. For å unngå dette bør hytter føres opp slik at de glir inn i omgivelsene. En hytte eller et hyttefelt i skogkanten eller skogen, utgjør et mye mindre visuelt inngrep i landskapet enn på en åpen voll eller ved bredden av et vatn. De lokalklimatiske forholdene er dessuten gjerne bedre i et skoglandskap. Farge, takvinkler og terrengtilpasning er også svært viktig ved utforming av hytter og lokal byggeskikk er ofte det beste utgangspunktet for et vellykket resultat. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i vedlegg II.

Hyttebygging bør ikke tillates nærmere vannkanten enn 100 m noen steder i området. Hytter bør heller ikke føres opp for nær jordbrukslandskapet. En blandet bebyggelse kan være uheldig funksjonelt og estetisk og hytter bør derfor plasseres et stykke unna. I stedet for å plassere hytter spredt i landskapet, kan det derfor være fornuftig å heller planlegge hyttefelt for å få samlet inngrepa. En samlet utbygging har mange fordeler. Berørte arealer vil bli færre, og man kan benytte felles tilkomst, lagringsplass, veg og parkering. Dette kan også gi klare økonomiske besparelser. Flaggstenger og inngjerdete hager ved hyttene hører ikke hjemme i dette landskapet og bør derfor unngås.

4 Råbygda

Befart: Ultimo juli 2003

Hoh.: 20-220 m

Beskrivelse av området

Området ligger sentralt plassert i kommunen et stykke vest for kommunesenteret Orkanger og strekker seg sørvestover fra Orkdalsfjorden, figur 12. Brukene er delvis brattlendte og ligger i forbindelse med marine terrasser av leire, dannet ved avsmeltingen av innlandsisen etter istiden. Også noe sand- og grusavsetninger finnes. Flere steder har elver og bekker gravd seg ned i massene, og noen steder dannet raviner. I området finnes beitemark, kultureng og noen få kornarealer. Gårdene i undersøkelsesområdet er Reitan (gnr./bnr. 261/1), Meland (260/1, 3, 4 og 7), Tunga (259/1 og 2), Skjenald (256/1, 2, 4 og 6), Dyndal (255/1, 3 og 6), Andøl (254/1) og deler av den tidligere storgården Gjølme (gnr. 257); Dalsenget (bnr. 4), Storøya (9), Finbuenget (8), Kjellarenget (6), Flåskog (2) og Furuhaugen Østre (5) og Vestre (18).

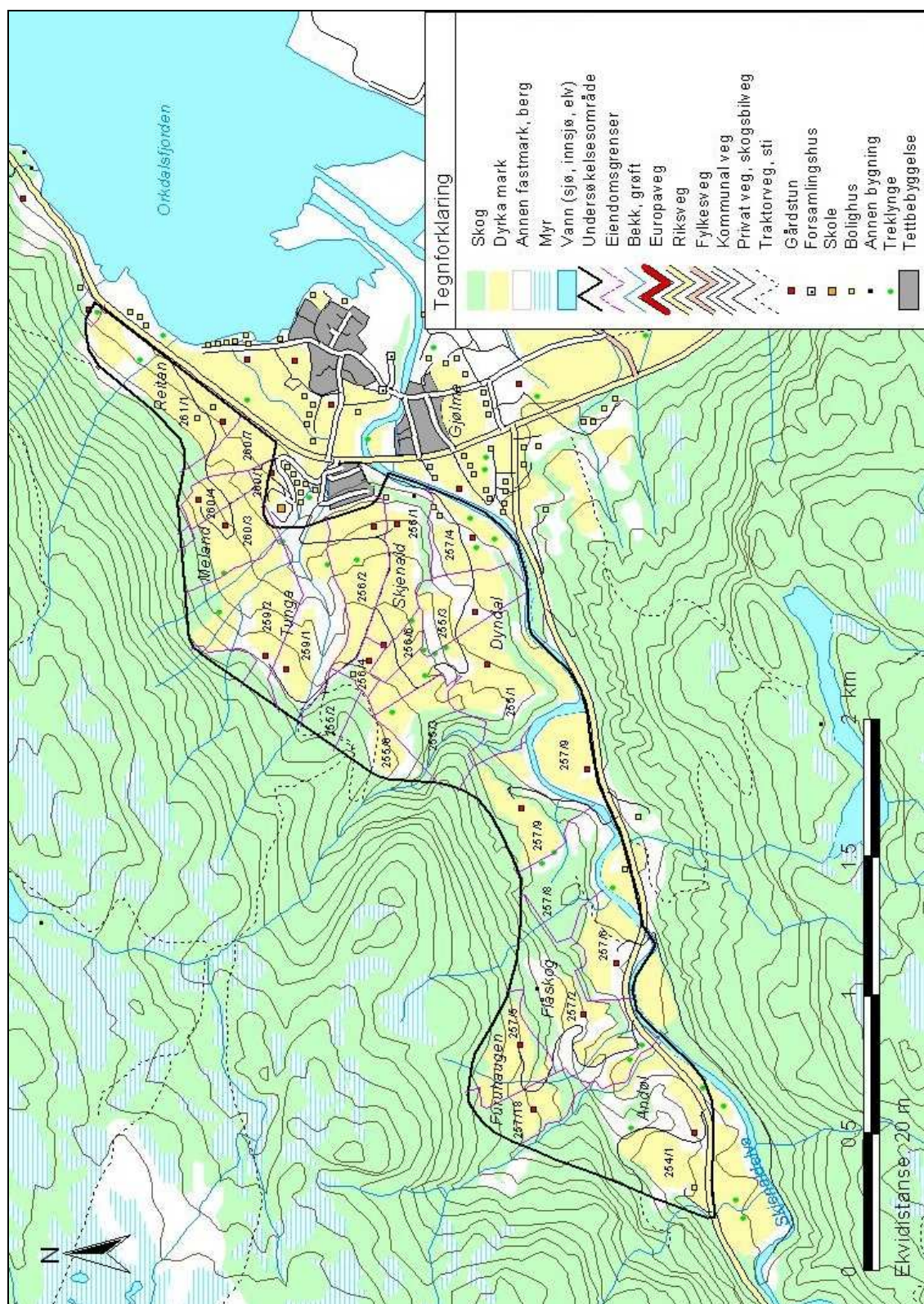
Nåværende og tidligere drift

Jordbruksdriften i området her er gammel, og det har lenge vært drift med både slåttenger, åker og beitemarker. Flere steder har det vært høstet lauv fra styvingstrær. Disse delvis bratte liene hadde god produksjon og var lite utsatt for frostskafer og flom. Gårdene Tunga, Meland og Reitan var del av tidligere Geitastrand kommune, men de hadde likevel nær kontakt med gårdene i nabokommunen.

Både Meland og Reitan er trolig skilt ut fra Tunga (Rød 1979). Tunga må være en av de aller eldste gårdene i traktene her og er på til sammen 3000 mål, det meste utmark som strekker seg mot Fjellkjøsvatnet. Gården ligger vest for tettstedet som i dag er kjent som Gjølme. Det var mye markaslått på gården, særlig ved Fjellkjøsvatnet, og høyet ble fraktet til gårds på vinterføre. Her i marka hadde gården seter som var i drift til 1920. Gården hadde lenge eget kvernbruk i Skorvbekken. Ved Fjellkjøsvatnet var det sagbruk i drift opp mot 1900. I 1854 ble gården delt i Vestre og Østre. De hadde da til sammen 165 mål dyrka jord. Jorda på gården var god, med mye mold og leir. Selv om gården i perioder var uten husmannsplasser, kjenner man til flere. Trettungen var en husmannsplass som lå ved Tungbekken mellom Skjenald og Meland. På Tungrønningen, som lå mot Meland og utmarka, var det til sist to plasser. I dag er drifta svært redusert på de to bruka på Tunga. Her beites litt og deler av arealene blir slått.

Gården Meland ligger nordøst for Tunga og er som denne på rundt 3000 mål som strekker seg mot Fjellkjøsvatnet. I motsetning til på Tunga, var enga på Meland i 1723 beskrevet som dårlig. Dette gjorde at utmarksslåttene var desto viktigere. Gården lå udelt til opp på 1800-tallet, men fra midten av århundret var det fire bruk i drift. Brukerne her har i en viss utstrekning drevet med fjordfiske, i alle fall i eldre tid. På Småøran, som delvis tilhørte Meland, var det alt omkring 1900 tett bosetning. Dette opprinnelige fiskersamfunnet utviklet seg etter hvert til et villastrøk. I dag blir det drevet melkeproduksjon på det bruket som blant annet omfatter gammelgården (bnr. 7), hvor trolig det første tunet på gården lå. Bruket som grenser mot Tunga (bnr. 3) har melkeproduksjon i samdrift med et bruk på Skjenald (256/1).

Reitan, som ligger øst for Meland, kan også antas å være en gammel gård, da *Reit*-gårdene gjerne dateres til perioden 1000 – 1300. Gården er på vel 2000 mål og de 116 måla med dyrka jord er noe tungdrevne. Utmarksslåttene var også her viktige, men fra siste halvdel av 1800-

Figur 12. Kart over Råbygda. De kvitfargede arealene som ligger i tilknytning til dyrkamarka er for en stor del gjengroende beitemarker og mindre lettbrukt innmark. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454 og Geovekst GV-L1600.

tallet ble det slått på Fjellkjøsa ved Fjellkjøsvatnet i stedet for i utmarka, ettersom denne markagården nå lå under Reitan som seter. Mellom nabogården Roven (mot nord) og Reitlibekken, lå det en periode en gård som gikk under navnet Reitlia. I 1620 var det hele fire brukere der. Det har vært minst fire husmannsplasser under Reitan, de kjente er Barhaugen og Reithåggån, på grensa mot Roven, og Reitkleiva og Reitgjerdet (den eldste) som lå lenger mot sør. På Reitan drives det i dag med sau i forholdsvis stor skala.

Rett sør for Tunga ligger gården Skjenald. Den grenser i sør og vest mot gården Dyndal og i øst mot Skjenaldelva. Det var en periode sag på gården. Skjenald ble delt i to bruk tidlig på 1800-tallet, og i 1863 hadde det ene bruket 75 mål dyrka mark og det andre 86. Fjellslåttene var en viktig ressurs for gården, noe som vises med all tydelighet ved at begge bruka fikk like mye av høyet sitt fra disse som fra innmarka, nemlig 60 høyllass for dem begge. Det ene bruket er, som tidligere nevnt, i samdrift med et bruk på Meland. På bruket Skjenaldhaugen (bnr. 4), som trolig tidligere var en husmannsplass under hovedgården, er i dag driften nedlagt.

Dyndal ligger med Skjenaldelva som grense mot sør og grenser i nordøst mot Skjenald og Storøya i vest. Gården hadde en periode sag og minst to husmannsplasser, Dyndalsegga og Lillestigen. Dyndal har i dag tre bruk. Det lille bruket Dyndal Nordre (bnr. 6) er ikke i selvstendig drift og jorda er bortleid. Heller ikke det største av bruka, bnr. 1, er i aktiv drift og jorda er bortleid. På bnr. 3 er det imidlertid melkeproduksjon.

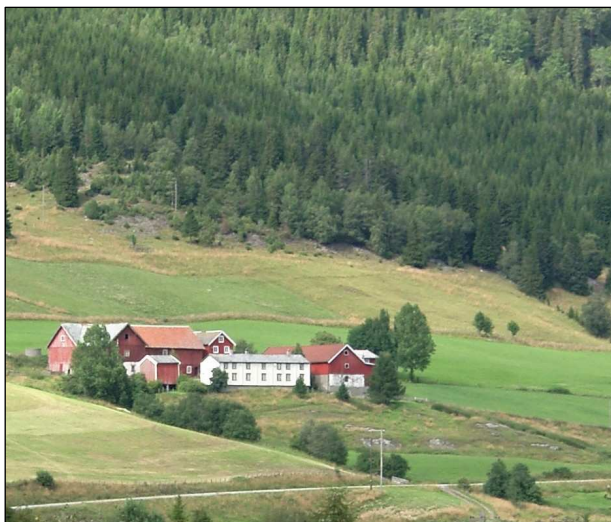
Mange av bruka langs Skjenaldelva er utskilte fra storgården Gjølme, som tidligere var et maktsentrum i bygda. Dalsenget ligger ved Skjenaldelva, kilt inn mellom Skjenald i nord og Dyndal i vest. Jorda her er i drift, men bortleid. Gården Storøya omfatter to tidligere bruk, Storøya sør for elva og Fergbua nord for elva. Det er ikke selvstendig drift her i dag, men arealene er bortleid som eng. Finbuenget ligger også på begge sider av elva, øst for Storøya. Det er ikke dyr på bruket, men det selges fôr. Det samme gjelder for Kjellarenget, som ligger nord for elva og vest for Finbuenget. På Flåskog som ligger vest for Kjellarenget, er det noen foringsdyr. Dette bruket ble i 1874 solgt til husmannen her, og dermed skilt ut fra hovedbruket Gjølme. Furuhaugen består av to bruk som ligger i lia nord for Flåskog. Her drives det i dag i mindre skala med sau på det østre bruket, mens det vestre er gått ut av aktiv drift og leier bort jorda.

Andøl ligger ved Skjenaldelva sørvest for Flåskog og må være en forholdsvis gammel gård. På tross av at gården tidligere har vært delt, ligger den nå udelt og er en, for bygda, stor gård. Navn som Blomslættet og Svartbergslættet vitnet om at også her ble utmarkas forressurser møysommelig utnyttet. Gården hadde tidligere egen kvern. Gården er i dag i drift med relativt mange foringsdyr.

Tilknytningen til fjorden har gjort at Råbygda alltid har vært sentral. I dag er likevel jordbruksdriften i tilbakegang. Det er ikke lenger rasjonelt å drive bratte gårder, ettersom en ikke kommer til med store maskiner her – området er blitt marginalisert. I dag er jordbruksdriften i stor grad flyttet til flate og lettdrevne områder i dalbunnene, som til gjengjeld er mer utsatt for frost- og flomskader. Omleggingen i jordbruket har ført til at område for område her har blitt lagt brakk, og de bratteste først. I dag er noe gjengrodd, en del under gjengroing og en del fortsatt i drift. Det er noe kornproduksjon her, men arealene er relativt små. Grasproduksjon dominerer, og noen mindre arealer blir fortsatt beitet. Gårdene her har, som nevnt over, kjøtt- og melkeproduksjon, inkludert noe sauehold.

Biologisk mangfold

Mye av arealene i området er drevet intensivt, men her finnes også store beitearealer i mer ekstensiv drift. På Reitan blir for eksempel ganske store arealer beitet av sau. Øverst mot skoggrensa er det på denne gården dessuten noen arealer med tørr naturbeitemark som blir lite eller ikke gjødslet, figur 13. På kulturbeitet nedenfor gjødsles det og brukes beitepusser en gang i året. I naturbeitemarka på Reitan finnes kulturmarksarter som bl.a. smalkjempe,

Figur 13. Gården Reitan har en rekke verdifulle kulturlandskaps-elementer. I de bratteste bakkene finnes det større arealer med ugjødslet, gammel natur-beitemark. Bygningene er plassert i et velholdt, lukket firkanttun og er et positivt element i landskapet.

trær fortsatt har dårlige spiremuligheter, slik at gjengroingen ikke er så godt synlig ennå. Dødt plantemateriale er likevel samlet i et tett strøsjikt på marka, noe som medfører at mer næringselskende arter som firkantperikum, skogstorkenebb, hundekjeks, hundegras og mjøddurt blir dominerende. Det er imidlertid bare et tidsspørsmål om når et stort antall busker og trær vil invadere området. Gjengroingsprosessen er beskrevet nærmere i vedlegg I.

Striper av kantvegetasjon med trær langs fire bekker, utgjør her verdifulle elementer for det biologiske mangfoldet, men også for landskapsbildet. Disse kantsonene kan imidlertid være med på å fremskynde gjengroingen på ubrukte arealer, blant annet fordi de gir skogsplanter kortere spredningsveg og gir skygge til bunnvegetasjonen.

På Tungen Vestre blir det beitet med hest, men beitetrykket er svakt og området er derfor under gjengroing. Et stykke nedenfor tunet løper den lille Tungbekken i en ravinedal. På solsiden av ravinedalen er her utpreget sølvbunkeeng med svært kraftige tuer. På skyggesiden av dalen er det mye gjengrodd, men en kan fortsatt finne kulturmarksarter som prestekrage, ryllik, tepperot, enghumleblom, småengkall og gulaks, om enn i mer beskjedent omfang. Mer utpreget er likevel skogsarter og mer næringskrevende arter.

Innmarka på Skjenald består for det meste av relativt flate arealer som er i en moderne, intensiv produksjon. Her produseres også noe korn. Dette arealet henger sammen med Dyndal Nordre og Skjenaldhaugen. I den brattere bakken ved grensa mot Dalsenget, er det imidlertid gjengrodd med tett løvskog. Denne skogen er forholdsvis ung, men med noen store, eldre trær innimellom. Vanlige treslag her er bjørk, or og osp. Småbruket Dalsenget er også preget av moderne eng, men med et smalt belte av beitemark opp mot skogen ved grensa til Skjenald. Det er tydelige renner på tvers av bakken, laget av beitende husdyr. Her er en del oppslag av lauvkratt og området bærer generelt preg av å være gjengroende.

De to bruka på Dyndal består dels av moderne eng med intensiv grasproduksjon, dels av brattere bakker med noen ravineformasjoner som er under gjengroing, figur 14. De brattere bakkene er noen steder fortsatt åpne, men det er helt tydelig at beitebruken er redusert og at

småsyre, blåklokke, legeveronika, tveskjeggveronika, markjordbær, tiriltunge, hårsveve, gulaks, bleikstarr, tepperot og smyle. Øverst har beitemarka hagemarkspreg med innslag av einer, bjørk og gran. Nabobruka på Meland har også grasproduksjon. De er i aktiv drift og er på store arealer ikke utsatt for gjengroing, men de brattlendte områdene mot skogen er likevel under gjengroing ovenifra. Viktigst for det biologiske mangfoldet er her, i tillegg til restarealene med gammel kulturmark, kantsonene mot de andre gårdene og mot bekk og skog.

På Tungen Østre er drifta nedlagt, med slått på noen av de flateste partiene og det er heller ikke satt inn beitedyr på arealene. Dette fører til at store arealer her er under gjengroing. Et tett feltsjikt gjør at busker og

gjengroingsartene begynner å bli vanlige. I utkanten av innmarka finnes et belte med forholdsvis ung løvskog, men med enkelte gamle trær innimellom. Utmarka preges av bratte bakker som er kledd med granskog.

Figur 14. De bratte bakkene med beitemark på Dyndal har fortsatt et åpent preg, selv om gjengroingen begynner å bli tydelig. Store arealer er moderne eng med grasproduksjon. Tunet midt i bildet hører til gnr./bnr. 255/3. Bnr. 1 ligger lenger fremme. Mot høyre ligger Dalsenget.

For de andre gårdene langs Skjenaldelva gjelder de samme forholdene. Den beste, flate jorda holdes i hevd med moderne grasproduksjon, mens de brattere arealene er gått ut av drift og er gjengroende. På Flåskog holdes også noen brattere arealer i hevd, det samme gjelder Furuhaugen, som ligger over Flåskog i nordlig retning. Både Flåskog og de to bruka på Furuhaugen er brattlendte gårder.

Andøl har relativt store arealer med moderne grasproduksjon på de flate partiene i dalbunnen. På de brattere utkantarealene er driften redusert i forhold til tidligere, slik at her er gjengrodd med løvskog. Gården har en bratt beitehaug som ligger som en kuppel i landskapet. Den graskledde haugen blir beitet og dyra har flere steder laget tverrgående stier eller renner. På østsiden er likevel haugen i sterk gjengroing, og ved grensa til Flåskog er store arealer gjengrodd med tett løvskog på begge bruka.

Kulturminner og kulturmiljøer

Området mellom Reitan og Andøl er et gammelt jordbruksområde med rundt 35 SEFRAK-registrerte bygninger. Av disse gårdene er Tungen Vestre den gården som har flest gamle bygninger, med 6 registrerte bygninger fra før 1900. Ser en i sammenheng med Tungen Østre, med 3 registrerte bygninger, danner de to nabotuna et helhetlig kulturmiljø, som er verdifullt for landskapsbildet, figur 15. Flere av disse bygningene er likevel i forfall. Tungen Østre er nedlagt og derfor begynner både fjøs- og låvebygningen fra 1890 og trønderlåna å forfalle. De to trønderlånene på Tungagårdene skal opprinnelig ha vært én bygning, men bygget ble delt i to i forbindelse med deling av gården. På Tungen Vestre er låna under restaurering, mens

fjøset står for tur og skal ominnredes til stall. Eierne håper å få restaurert flere av bygningene i tunet.

Figur 15. Tungatunet, som består av Tungen Vestre og Østre, er et helhetlig kulturmiljø med verdi for landskapsbildet. Det finnes til sammen 9 SEFRAK-registrerte bygninger på de to bruka. Flere av bygningene er under forfall.

På Meland har bnr. 3 to SEFRAK-registrerte bygninger. Tunet på gården Reitan utgjør et helhetlig bygningsmiljø med lukket firkanttun, og er et av relativt få slike tun i kommunen hvor denne forma er bevart. Her er tre av bygningene registrert med byggeår før 1900. Alle bygningene er i god stand og fremstår som velholdte. Låvebygningen er en tradisjonell vinkellåve og er i dag lite i bruk, noe som har ført til at vedlikeholdet har vært noe nedprioritert på tross av at eierne har et sterkt ønske om å bevare den. Det er tidligere gitt økonomiske midler og veiledning til restaurering av bygninger på gården.

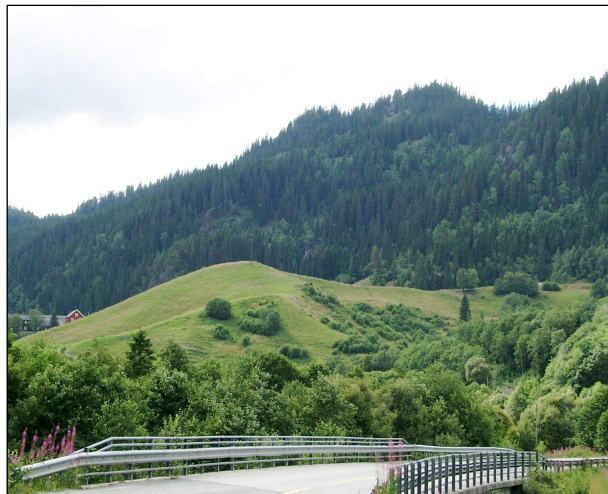
På Skjenald (bnr. 2) er det en ruin av en gammel bygning hvor bare pipa står att i dag. Bygningen ligger i en liten skogklynge et stykke fra andre bygninger. De to bruka på gården Dyndal har til sammen 8 bygninger fra før 1900, fire på hvert bruk. Den ene bygningen på bnr. 3 ligger på den tidligere husmannsplassen Dyndalsegga. Nabogården Dalsenget har 3 registrerte bygninger i tunet.

Av de andre gårdene har Finbuendet to SEFRAK-registrerte bygninger, Furuhaugen Vestre har to og gården Andøl har en.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Dersom en ser på landskapet som et rom, kan man si at de flate områdene på Gjølme danner et gulv i dette rommet, delvis sammen med fjærområdet og fjorden. Her finner vi byggefelt og noen intensivt drevne jorder. Denne delen av området preges av nærheten til sjøen. Dalsidene danner veggene i rommet, og disse er vestover fra Reitan kledd med åpne

jordbruksarealer nederst og skog øverst. Mot vest snevres dalen inn rundt Skjenaldelva og på grunn av at dalen blir trangere, er også romfølelsen mye tydeligere. Jordbruksarealer danner golvet i dalen, og de skogkledde dalsidene brytes også opp av jordbruksarealer nederst. I bunnen av dalen renner Skjenaldelva og danner sammen med riksvegen markerte bevegelseslinjer i landskapet. Beitehaugen på Andøl er et typisk landemerke, siden den er svært tydelig i landskapsbildet når man beveger seg vestover dalen, figur 16. Den utpeker seg derfor som et viktig element å ta vare på. Også tunet på Reitan må kunne kalles et

Figur 16. Beitehaugen på Andøl er et landemerke i dalen, og er dominerende i landskapsbildet når man kjører vestover langs riksvegen.

landemerke, siden det ligger godt synlig og klart avgrenset langs veien mot Geitastranda. Ellers domineres landskapsbildet noe av de moderne utbyggingene på Gjørme. Man har mange steder god oversikt over landskapet her, og det er spesielt gårdene Reitan, Meland, Tunga og Skjenald som er synlige i den sentrumsnære delen av området. Vestover langs Skjenaldelva utpeker Andøl seg som viktigst for landskapsbildet. De andre gårdene er mindre dominerende i landskapsbildet, og spesielt Dyndal, Dalsenget og Furuhaugen er lite synlige. Gårdene Storøya, Finbuenget, Kjellarenget og Flåskog er alle godt synlige fra veien og har derfor stor betydning for landskapsopplevelsen for de kjørende.

Jordbruksarealene er harmoniske og gir ro til landskapet. Samtidig er landskapet variert med raviner, beiteområder, kornarealer, eng og skog. Landskapet her er ikke spesielt sjeldent, men det er et relativt helhetlig område med en del gamle bygninger, som danner en vakker ramme rundt de mer tettbygde områdene. Området ligger også sentralt plassert i kommunen og er godt synlig fra veien. Det bor mange folk i og nær området, det har derfor betydning for bosteds- og livskvalitet. Ved innkjørselen til gården Reitan, begynner en tursti som fortsetter oppover mot vest. Denne brukes en del i tursammenheng og går slik at en virkelig får oppleve gården med sin åpne, kuperte beitemark og etter hvert som en kommer oppover får utsikt over fjorden og bygda. Ved Tunga er det en parkeringsplass som danner utgangspunkt for turer innover i marka og for lysløypa som ligger her. Det er heller ikke langt å gå hit fra sentrum. Fra Tunga har en storslagen utsikt over området og dessuten over fjorden og bygda ellers.

Kantsonene ved flere bekker danner på Tunga striper i terrenget, noe som gjør at området deles opp og blir mer mangfoldig, figur 17. Slike innslag av tre- og kantvegetasjon virker positivt på landskapsopplevelsen.

Inngrep og trusler

Det er en del inngrep i områdets utkanter i form av riksveg, skole og boligfelt. Disse griper likevel lite inn i områdets helhet. Mange av gårdene har nyere driftsbygninger og bolighus som bryter med det opprinnelige tunet, f.eks. når det kommer til plassering og arkitektur. Nye bygninger fører også ofte med seg at de gamle blir stående til forfall, noe som er tilfelle på en del gårder også her. Gjengroing er likevel den desidert største trusselen mot kulturlandskapet i dette området, da mye av arealene er i tungdrevent terreng og driften på flere av gårdene reduseres. De bratteste områdene blir derfor liggende brakk og til gjengroing, mens driften på

de flate arealene er intensivert. Bare noen av de brattere arealene har tilstrekkelig beitetrykk til at landskapet holdes åpent. Hvis ikke spesielle tiltak settes i verk, vil bare de lettest drevne områdene holdes i hevd, og man vil få en massiv gjengroing av de brattlendte arealene, som også er de mest synlige. Områdene ved skolen og ved byggefeltet på Trettungan ligger noe utsatt til for videre boligbygging, selv om nye arealer ikke er lagt ut til boligområder i området i nåværende kommuneplan.

Figur 17. Et vakkert og sammenhengende kulturlandskap finnes mellom Reitan (til høyre ved fjorden) og Tunga (til venstre). Trekker og kantvegetasjon bryter opp landskapet og gjør det mer spennende. Mye av dette særegne landskapet står i dag i fare for å gro igjen.

Vurdering av området

Råbygda består av et delvis helhetlig kulturlandskap, blant annet danner linja Reitan – Meland – Tunga et spesielt sammenhengende og fint kulturlandskap. Her er en god del kulturminner, og gårdene Reitan og Tunga skiller seg ut også på det området. En finner også en del rester etter gammel kulturmark, noe fremdeles i hevd. At området er tettstedsnært, variert og av stor betydning for landskapsopplevelsen, gjør det også verdifullt. Gjengroing av kulturmark utgjør en alvorlig trussel for relativt store deler av området.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

For at verdiene som finnes i området skal ivaretas, er det viktigste at driften av gårdene fortsetter og at man får skjøttet også de brattere arealene. Hvis man ønsker å ta vare på dette området, slik at det åpne kulturlandskapet ikke gror igjen, må derfor en rekke tiltak settes i verk. Noen steder er restaurering av markvegetasjonen og påfølgende beiting tilstrekkelig, andre steder bør det også ryddes skog.

Der gjengroingen ikke er kommet for langt, er det nok å sette på et tilstrekkelig antall beitedyr for å få tilbake en lavere vegetasjon. Skjøtsel ved beiting bør foregå som beskrevet i vedlegg I til rapporten. Der det har dannet seg et svært tykt strøsjikt, må dette fjernes for at områdene skal kunne bli gode beite- eller slåttemarker. Da er det ikke nok bare å sette ut beitedyr, og området bør restaureres som beskrevet i kapittel 4 i veiledningsheftet.

Området med gårdene Reitan, Meland, Tunga og Skjenald utpeker seg, som nevnt tidligere, ved å være svært synlig og med mange verdifulle elementer. I skjøtselen av disse gårdene bør man derfor ta hensyn til dette og være særlig forsiktig med nye inngrep i området og ved å holde arealene åpne.

Grunneieren på Reitan ønsker å utvide beiteområdene mot nord, noe som anses som et godt tiltak for kulturlandskapet. Restaurering av gammel kulturmark er beskrevet vedlegg I. Dersom dette blir gjort, er det viktig at gamle trær får lov å stå, da det finnes en del gamle styvingstrær i området som er ønskelig å ta vare på. Disse bør skjøttes slik det er forsvarlig i henhold til tradisjonene, da det ellers er fare for at de ikke vil tåle å bli fristilt. Skjøtsel av styvingstrær er beskrevet nærmere i vedlegg I. Låven på gården trenger i dag vedlikehold. Ut fra kulturlandskapshensyn er det svært ønskelig at den holdes i god stand, da den er del av et helhetlig og interessant tun, og det bør derfor tas initiativ til at bygningen restaureres i pakt med tradisjonell byggeskikk.

På Meland skjøttes i dag mesteparten av arealet med moderne grasproduksjon, en driftsform som med fordel bør fortsette for å ta vare på helheten i området. I tillegg skulle man gjerne sett at arealene mot skogkanten ble holdt i hevd med beiting etter anbefalingene i kapittel vedlegg I. Arealene mellom tuna på Meland og Tunga er særlig utsatt for gjengroing, samtidig som det er et spesielt verdifullt område for landskapsbildet. Det er viktig at hele det tidligere innmarksarealet skjøttes, og ikke bare deler av det som i dag. Grasvegetasjonen er på store arealer blitt høy og tett av næringselskende arter, og det er ønskelig at engarealene restaureres slik at området kan nyttes til slått eller beiting og dermed holdes åpent. Dette er beskrevet nærmere i vedlegg I. Det er ønskelig at stripene av trær som går nedover langs bekkefarene beholdes, da disse gjør området mer variert både med hensyn til biologisk mangfold og landskapsbilde. På Tungen Vestre er det en del gjengroing på sørsiden av Tungbekken. Her bør skogen ryddes slik som beskrevet i vedlegg I. Feltsjiktet på de åpne arealene her har imidlertid fortsatt et rimelig innslag av typiske kulturmarksarter, selv om skogsartene er dominerende. Et passende beitetrykk vil derfor trolig være nok for å restaurere feltsjiktet her. Nord for bekken er det sterkt preg av sølvbunkeeng. Det vil være vanskelig å bli kvitt de mange tuene, men metodene som er beskrevet i vedlegg I, bør forsøkes.

Låna på Tungen Vestre er under restaurering og det er ønskelig at også bygningsmiljøet ellers ivaretas, ettersom man her har et komplett bygningsmiljø av bygninger fra før 1900. Gårdstunet står i nær tilknytning til Tungen Østre og bør sees i sammenheng med dette. Det er derfor ønskelig at det blir gjennomført tiltak for å ivareta de store bygningsverdiene. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i vedlegg II til rapporten.

Trettungen var en tidligere husmannsplass under Tunga. Dette området, som nå er skogkledd, var tidligere kulturmark. I dag kan skogen være et positivt element ved at den er med på å kamuflere skolen og boligområdet. Samtidig stenges noe av utsikten oppover mot kulturlandskapet på Tungagårdene. Det anbefales derfor at noe skog blir ryddet mot vest for å gi fri sikt, samtidig som skogen beholdes i nord.

På Skjenald er kulturmarka preget av moderne drift med kornarealer og grasproduksjon. Her er lite innslag av gamle kulturmarkselementer, og det anbefales at driften holder fram som i dag. Nord for tunet er det imidlertid en liten kolle med en gammel, nedfalt bygning som er verdifull å ta vare på. Kollen er dekket med trær og disse bør beholdes som et vakkert innslag i landskapet. Av bygningen står bare en pipe i naturstein igjen oppreist, mens veggene så å si

er falt helt sammen. Det er viktig at restene etter bygningen fortsatt får stå, siden det er et interessant kulturhistorisk element i landskapet.

På Dalsenget og Dyndal er det også slik at de flate arealene er i intensiv drift med grasproduksjon, mens de brattere arealene ligger i gjengroing og skjøttes med noen få beitedyr. Det anbefales at de arealene som fortsatt er åpne vedlikeholdes med beitedyr og rydding av tre- og buskoppslag når det er nødvendig, slik at det vakre kulturlandskapet holdes i hevd. Dette bør utføres som beskrevet i vedlegg I. På området mellom Skjenald og Dalsenget, i skråningen, bør det vurderes å rydde noe skog og skjømte området med beitedyr. Dette bør utføres etter metodene som er beskrevet i vedlegg I. Da vises helheten i landskapet bedre, siden en tett vegg av skog da ikke skiller gårdene fra hverandre, slik som tilfellet er i dag.

Gårdene Storøya, Finbuenget, Kjellarenget, Flåskog og Andøl er, som nevnt, sentrale i landskapsopplevelsen for kjørende på riksveg 714. Furuhaugen er imidlertid mindre synlig og har derfor ikke like avgjørende betydning for landskapet. Ganske store arealer er grodd igjen på disse gårdene, og det er derfor viktig å hindre at ytterligere områder legges brakk. Særlig de brattere bakkene er utsatte, og det er også disse som er tydeligst i landskapsbildet. En bør derfor rette innsatsen spesielt mot disse, med målsetning om å bevare et mangfoldig jordbrukslandskap. Første prioritet må være å opprettholde dagens landskaps med enkle tiltak. Dette kan være å sørge for et tilstrekkelig beitetrykk og rydde oppslag av småkratt, som beskrevet i kapittel 5 i veiledningsheftet. Beitehaugen på Andøl er særlig viktig å ta vare på, ettersom den er et svært tydelig, positivt element i dalen. Særlig på østsiden mot Flåskog er gjengroingen kommet til dels langt. Det anbefales derfor at skogvegetasjonen ryddes og fjernes helt fra Bakbubekken, som renner ned like øst for haugen, og opp til toppen mot vest. Kantvegetasjonen langs bekken bør likevel beholdes. Anbefalinger for restaurering av kulturmark er beskrevet nærmere i vedlegg I. Området skjømtes deretter som videre beskrevet i vedlegget. Det er også ønskelig at noe av skogen mellom Bakbubekken og vegen til Flåskog ryddes, dessuten noe av området mellom Flåskog og riksvegen.

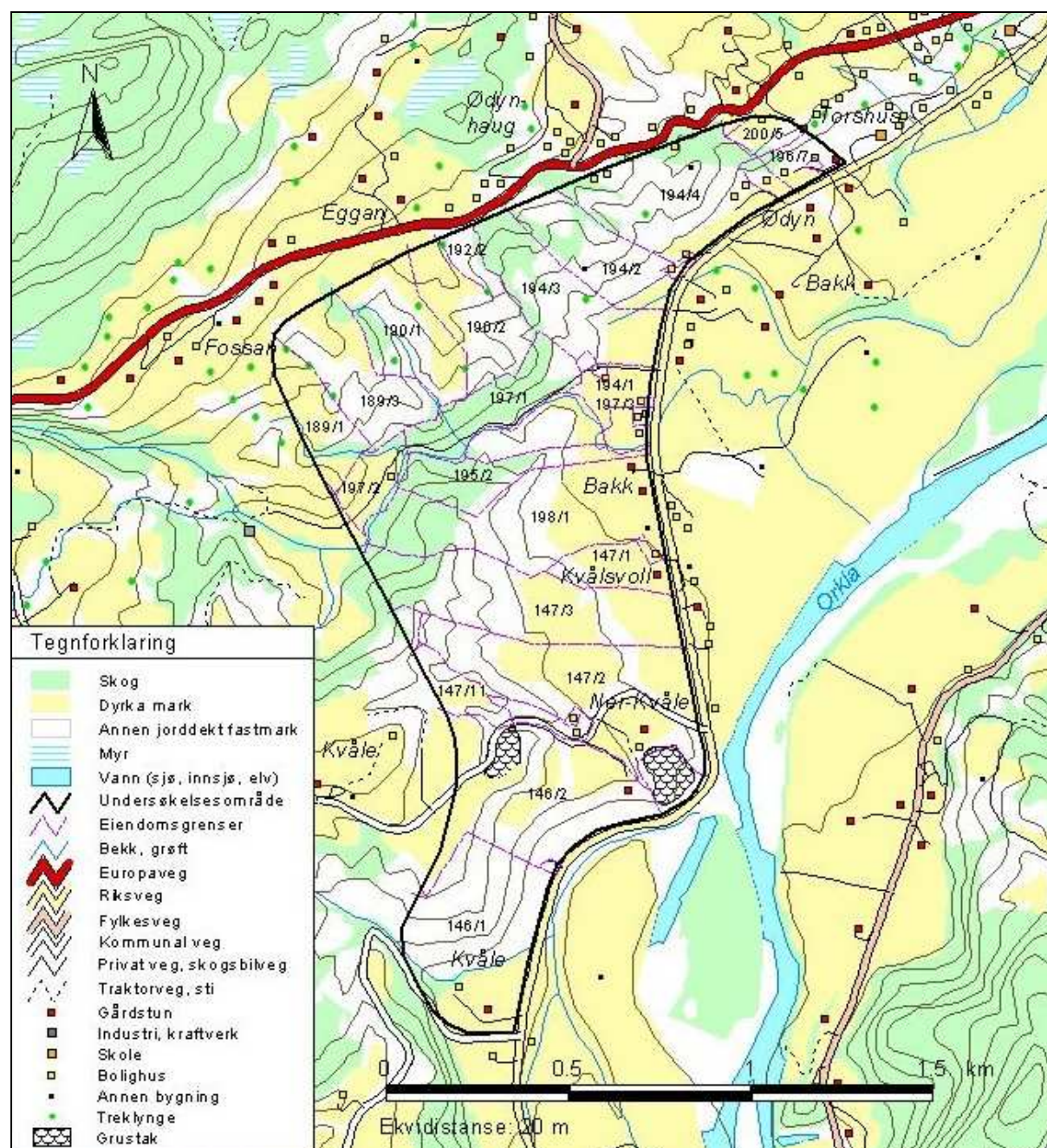
5 Torshus – Kvåle

Befart: Medio juli 2003

Hoh.: 20-110 m

Beskrivelse av området

Området ligger mellom Torshus folkehøgskole og gården Kvåle og er et stort, sammenhengende jordbrukslandskap, figur 18. Området ligger i en bred dal som i sin tid er skapt av breens skuring.

Figur 18. Kart over området Torshus – Kvåle. Undersøkellesområdet består for det meste av relativt bratte ravinerygger- og daler og er i dag under gjengroing. De hvite områdene på kartet er i hovedsak mindre lettbrukt jord (oftest beitemark) som ligger i dette ravinelandskapet. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454 og Geovekst GV-L1600.

Mellom Torshus og Kvåle er det et tykt dekke av hav- og fjordavsetninger. Disse avsetningene danner her en markert terrasse 100 – 150 moh., en terrengformasjon som i det lokale målføret har fått benevnelsen *jår*, etter den markerte randen ca. 100 moh. Avsetningene består i hovedsak av leire som er avsatt i sjøen mot slutten av istiden (Skronnal 1958). Ved Kvåle er det også en rygg av breelvavsetninger med sand og grus. Det karakteristiske landskapet med tallrike skar og hauger, har oppstått ved at rennende vann har dannet små V-formede daler eller renner i de finkornede lausmassene. Slike daler blir kalt raviner, og er vanlig i leire i Trøndelag. I bunnen av dalen har elva Orkla vasket bort store mengder med tidligere avsetninger og dannet en vid elveslette. De tidligere leireavsetningene er derfor aller tydeligst i bukter i dalsidene, slik som mellom Torshus og Kvåle.

De bratte ravinene og ryggene er i hovedsak eng og beitemark, flere steder brakklagt, figur 19. Kornarealene ligger stort sett i den flate dalbunnen, men også på terrassene fra 100 moh. er det noe korn. Området er stort sett åpent, men med spredte trær og en del mindre skogholt. Gårdstunene består av tradisjonelle trønderlåner og fjøs, plassert mer eller mindre i firkanttun, og ligger på de flatere partiene over eller under ravinene. Gårdene har teiger liggende side om side i ravineområdet. Foruten gårdsbebyggelsen forekommer det spredte boliger i området.

Figur 19. Området har et bratt og kupert terreng med mye beitemark og utgjør ennå et fint kulturlandskap, selv om mange av disse arealene i dag er lagt brakk. Det er ønskelig at gjengroingen blir stoppet, slik at området blir bevart også for fremtiden.

Gårdene i området ligger østvendt til på vestsiden av Orkdalen og omfatter til sammen 20 – 25 landbrukseiendommer. De viktigste gårdene som helt eller delvis inngår i området er Ødyn (gnr. 194), Eggan (190), Fossan (189), Bakk (195, 197, 198) og Kvåle (146, 147), alle med flere bruk innenfor området.

Nåværende og tidligere drift

Alle gårdene i området er gamle, relativt store gårder. Gårdene må tidlig ha blitt delt, for i dag er de opprinnelige storgårdene delt opp i flere gårder og videre i ennå flere bruk.

Modergårdenes beliggenhet, sammen med størrelsen, gjør at man kan slå fast at de er meget gamle. Gården Bakk er nevnt i et av våre aller eldste middelalderbrev fra 1312. Gården Kvåle er først nevnt i 1495 og Ødyn er kjent fra før 1430. To av gårdsbrukene på Kvåle var, som de eneste i bygda, i bondeie fram til 1660-tallet (Skronnal 1968).

For flere av gårdene nevnes at det var gode åkerareal, men bare måtelig med engareal. Fra tidlig av regner man med at bosetningen ikke var plassert nede i dalbunnen, men i bakkene ovenfor. Åkerarealet lå da sannsynligvis nedenfor tunet, som vanlig var for å lette utkjøringen av gjødsel. Det som i dag er beitemark har derfor først og fremst vært åker og eng i tidligere tider.

Ravineområdet er i dag innlemmet i et område med aktiv jordbruksdrift og her er litt beitedyr og slått. Kornproduksjon på de flate områdene i dalbunnen og noe på toppen av ravinene er likevel det mest vanlige i dag. Gjengroingsprosessen har derfor kommet et stykke på vei i de brattlendte arealene, da bruken er mye redusert i forhold til tidligere og noen steder opphørt. Når jordbruket blir intensivert, er det vanlig at tidligere slåttenger går over til beitemark og at beitemarker i sin tur blir lagt til forfall. De ekstensive utmarksarealene (utslåtter og skogsbeite) er ofte de arealene som først får redusert bruk, åkerarealene sist.

I lia mellom Torshus Folkehøgskole og Fossan er det i dag bare to brukere som driver deler av jorda selv, begge med kornproduksjon. Resten av gårdene er ute av drift, men leier bort arealene til andre bruk. Mesteparten av ravineområdet er her ute av drift, da det bare beites svært ekstensivt noen steder og er gjengrodd andre steder. På flatene nedenfor ravinene er det stort sett kornproduksjon.

Det er bare fire gårder med dyr i området. Gnr./bnr. 197/1 på Bakk driver kombinasjon med korn og melk, og har et beiteområde i bakken nedenfor Eggan. Gnr./bnr. 198/1 på Bakk og 147/2 på Kvåle er begge aktive melkeprodusenter. Begge disse gårdene har en del arealer i ravineområdet. På gnr./bnr. 146/2 drives det i dag med noe foringsdyr og gården har beite i et sørvendt område som strekker seg fra vegen og oppover. Gnr./bnr. 195/1 og 2 på Bakk og 147/3 og 146/1 på Kvåle har i dag bare kornarealer i drift innenfor området, selv om eiendommene har en del (beite)arealer i ravineområdet.

Biologisk mangfold

Vegetasjonen er under beskrevet utfra observasjoner i området og kunnskap om kulturmarkenes vegetasjonstyper. Det er ikke gjort grundigere botaniske undersøkelser i området, da det ville kreves mye ressurser å få en noenlunde god oversikt over vegetasjonen i et såpass stort område.

Det utvalgte området omfatter store jordbruksarealer og vi finner her både flate kornarealer og brattlendte beitemarker. De flate områdene er svært lettdrevne og er derfor i aktiv drift. I de bratte ravineområdene er det nesten umulig å komme til med traktor, og driften her er derfor svært redusert i det moderne jordbruket. Områdene har ikke vært slått på svært lenge og er i dag noen få steder beitemark eller ligger brakk. Dette gjør at gjengroingen i området er omfattende, og store arealer er allerede dekket av skog, figur 20. Særlig gråor, som er en vanlig pionerart på litt rikere mark, danner store bestander her. Treslagene osp, rogn og bjørk

er også vanlige innslag og er typiske på gjengroende kulturmark. Løvskogen dekker i dag trolig rundt en tredjedel av arealet i området, det meste av dette er gjengrodde arealer som tidligere har vært slåtte- eller beitemark. Også mange av de i dag åpne arealene er under gjengroing, noe vi kan se av det relativt hyppige innslaget av lauvkratt og et grovt feltsjikt med mye sølvbunkeuer. Gjengroingsproblematikken er nærmere omtalt i kapittel 2 i veiledningsheftet *Å ta vare på gammel kulturmark*.

Figur 20. Gjengroingsprosessen har kommet langt mange steder innenfor området, og tidligere beite- og slåttemark er i dag delvis dekket med løvskog. En del arealer beites fortsatt noe, og noen få steder er flate nok til at man kommer til med traktor for å høste gras. Dette kulturlandskapet bidrar mye til områdets mangfold.

Mange steder er det lenge siden det har vært tilført gjødsel, og forholdene ligger derfor til rette for en relativt artsrik vegetasjon. I de åpne områdene kan man forvente å finne flere vanlige kulturmarksarter. Man kan se en gradient i vegetasjonsdekket mellom de forholdsvis tørre ravineryggene og de fuktigere ravinedalene. På ravineryggene finner vi mange relativt nøysomme og mer tørketålende kulturmarksarter. I ravinedalene, der det næringsrike sigevannet samles, skapes det gode forhold for næringselskende arter, som mjøldurt og hundekjeks, og vegetasjonen er her både høy og tett. I kanten av kornåkrene finner vi næringselskende arter som blant annet bringebær, geitrams og hundekjeks. Mot skogkanten kommer flere skogarter inn, blant annet skogstorkenebb.

Det er ikke undersøkt om det finnes gamle styvingstrær (høstingstrær) i området. Å høste lauvvirke til fôr var tidligere vanlig mange steder, også i kommunen her. Styving er nærmere omtalt i kapittel 6 i veiledningsheftet.

Kulturminner og kulturmiljøer

På tross av områdets størrelse, er det ganske få bygninger som faller innenfor områdets avgrensning. Dette fordi gårdstunene ikke er plassert i de bratte områdene. Avgrensningen

følger heller ikke gårdsgrensene, men linjene i landskapet. Kvålsgårdene har likevel seks SEFRAK-registrerte bygninger i området. Blant annet er tunet på gnr./bnr. 146/1 et flott kulturmiljø med 4 bygninger eldre enn 100 år. Det er et tradisjonelt trøndertun med en stor kvitmalt trønderlån og rød låve som ligger godt synlig like ved riksvegen, figur 21. På Kvåsvoll (gnr./bnr. 147/1) er det i tillegg én bygning eldre enn 100 år.

Figur 21. Tunet på Kvåle, gnr./bnr. 146/1, ligger godt synlig ved riksvegen og er et velholdt kulturmiljø med fire registrerte bygninger eldre enn 100 år. Man må prøve å ta vare på de store kultur- og opplevelsesverdiene slike tradisjonelle tun har.

Det er generelt lite steingarder å finne i distriktet, noe som forklares med at her mange steder er mangel på egnet steinmateriale i umiddelbar nærhet av gårdene, samtidig som det er god tilgang på skog.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Området mellom Torshus og Kvåle er et sammenhengende ravineområde som fremdeles er såpass åpent at de spesielle formasjonene er godt synlige, figur 22. Selv om leirmasser med ravinedaler og flate dalbunner kan sies å være typisk for lavlandet i Trøndelag, er ravinene mange steder helt gjengrodd, planerte, utgravde, eller ødelagte på andre måter. Dette gjør at ravineområdet mellom Torshus og Kvåle fremstår som et ganske unikt område når det gjelder omfang og helhet. Området brukes dessuten noe i undervisning av geologistudenter.

Det overordnede landskapsrommet utgjøres av hoveddalføret, Orkdalen. De flate elveslettene i dalbunnen danner det naturlige gulvet i dette rommet og dalsidene utgjør veggene. Dalen er ganske åpen og vid med dalsider som ikke strekker seg særlig høyere enn ca. 300 moh. her. Ved Kvåle er det en innsnevring av dalen dannet av breelvavsetninger som gjør at landskapet nærmest deles inn i to ulike rom. Det åpne landskapsrommet gjør at man ikke føler seg innestengt i området, samtidig som det er lett å orientere seg. Undersøkellesområdet omfatter

Figur 22. De særegne ravineformasjonene er godt synlige i området ved Kvåle, her sett fra østsiden av Orkla. Ravinene ligger i et verdifullt kulturlandskap som vil gå tapt hvis det ikke lenger blir beitet.

i hovedsak den vestlige ”veggen” av landskapet. Dette ravineområdet er variert både i terrengform og i terrengdekke. Det er mye å se på i landskapet og det oppfattes derfor som komplekst, samtidig som det virker ordnet og er lett lesbart. Bevegelsesmulighetene oppleves som gode. Både elva Orkla og kantene langs ravineområdet (”jårene”) er optiske bevegelseslinjer som hjelper en til å orientere seg. Riksvegen og kommunale veger gjør at man også fysisk lett kan forflytte seg i landskapet. Man har god oversikt fra området fra riksveg 65 i dalbunnen, og hvis man forflytter seg langs E39 får man, blant annet ved Fossan, utsikt over dalen. Et markert landemerke i området er armen som snevrer inn dalen ved Kvåle, figur 23.

Figur 23. Ved Kvåle er dalen snevret inn av en rygg av brelvavsetninger som utgjør et markert landemerke, her sett fra sør mot nord. Beitende dyr holder kulturlandskapet åpent og ivaretar opplevelseskvalitetene.

Ravineområdet er viktig for presentasjonen av kommunen siden landskapet har mange elementer som er typiske for Orkdal, samtidig som det er et svært synlig og tydelig landskap.

Området har stor variasjon i landskapsformer med helt flate sletter i dalbunnen, hvor den mektige elva Orkla smyer seg langsomt av gårde, og furete lausmasser og skogkledde fjell ovenfor. Kontrasten mellom det glatte og geometriske i dalbunnen og det furete og uregjerlige i dalsidene er slående og gjør at landskapet oppfattes som spennende og interessant. Likevel henger de mange elementene i landskapet godt sammen i en helhet.

Inngrep og trusler

Området er stort og sammenhengende og preget av lite synlige og små, uønskede inngrep i landskapet. Flere steder er toppene av ravinene planerte, samtidig som ravedalene stort sett er beholdt. Dette gjør at landskapsbildet ikke har blitt endret mye på grunn av dette. Ved Kvåle er et mindre grustak et godt synlig inngrep i lausmasseavsetningene. Flere veger som går til boliger og gårder griper inn i ravineområdet, uten at de ødelegger mye. Noen kraftlinjer går over området i ulike retninger og landskapsbildet skjemmes noe av dette. En ny, stor kraftlinje er dessuten planlagt å gå over området. Den skal følge den gamle traseen over undersøkelsesområdet og går fra Kvåle mot sør i vestkant av dette. Et mindre antall spredte boliger berører området, men de er i all vesentlighet plassert utenfor ravinene. På sikt kan likevel boligbygging utgjøre en trussel mot landskapsbildet, siden området er såpass sentralt plassert. Gjengroing av kulturmark er likevel den største trusselen mot områdets verdier, ettersom husdyrbruket er svært mye redusert innenfor undersøkelsesområdet. Denne prosessen har allerede ført til at mange av ravedalene er dekket av skog. Dette gjør at ravinene er mye mindre synlige, samtidig som man har tapt mye gammel kulturmark.

Vurdering av området

Området Torshus-Kvåle er verdifullt særlig på grunn av hvordan de gamle kulturmarkene tydeliggjør de kvartærgeologiske avsetningene. Landskapet har en særegen og spennende form med mange raviner og et spennende landskapsbilde. Arealene med gammel kulturmark og raviner er stort og sammenhengende og inngrepene i området er relativt beskjedne. Området har betydning for hvordan kommunen fremstår, da det ligger sentralt og er godt synlig. På grunn av de store geologiske forekomstene, har også området verdi for undervisning. Gjengroing er en overhengende trussel i området, og dette har allerede ført til at en del arealer allerede er dekket av skog, og flere andre arealer trenger restaurering og skjøtsel for fortsatt å kunne holdes åpne.

Aktuelle tiltak/skjøtelsanbefalinger

Området mellom Torshus og Kvåle bør forvaltes med tanke på landskapsbildet, da det i hovedsak er dette som gjør det særlig verdifullt. Dette betyr at man må unngå inngrep som er godt synlige og som ellers påvirker landskapsbildet negativt. En bør tilstrebe en skjøtsel som ikke er altfor langt unna den opprinnelige, både for i størst mulig grad å kunne ta vare på det biologiske mangfoldet og for å unngå at man skaper et kunstig kulturlandskap. Den største utfordringen vil i dag være å få gjengroingen under kontroll.

De mest verdifulle arealene i området er i dag regnet som marginale jordbruksarealer, siden de ikke er tilgjengelige med store maskiner. Produksjonen er likevel god, og arealene er ikke utsatt for flom- og frostskafer. Forholdene for beitedyr vil derfor være gode, samtidig som det medfører at gjengroingen vil gå relativt raskt. Det store problemet her er mangelen på beitedyr. Viktigheten av å få skjøttet arealene i den aller nærmeste framtid, kan ikke understrekes nok. Muligheten for å leie arealene bort til beite bør være tilstede og kan være en

god løsning for å holde arealene i hevd. Dette bør undersøkes nærmere og det bør arbeides aktivt for å få til en løsning, gjerne i samarbeid mellom flere grunneiere.

Et minimumstiltak må være at de områdene som i dag er åpne, drives slik at de forblir åpne i fremtiden. Disse beitearealene bør derfor skjøttes som beskrevet vedlegg I. Mange steder er det kommet opp busker og grasdekket er generelt grovt og mindre egnet til beite. For å hindre videre gjengroing og tap av beitekvalitet, er det nødvendig å sette i gang en del tiltak på disse arealene. Blant annet må strøsjiktet og busker og trær som invaderer kulturmarka fjernes. Gode råd om slik restaurering er gitt i vedlegg I. Målet her bør være å etablere en vegetasjon som er motstandsdyktig mot gjengroing og som kan holdes ved like med relativt få beitedyr og lav arbeidsinnsats. Dette betyr blant annet at området ikke bør gjødsles.

Der det har dannet seg mange og store sølvbunkeuer, vil beitekvaliteten naturligvis bli forringet. Sølvbunke og andre problemarter kan behandles og fjernes som beskrevet i vedlegg I. Det er viktig å fjerne alt avkappet materiale fra kulturmarka, ellers vil det virke som gjødsel.

Dersom man kan få inn nok beitedyr, bør man også vurdere å rydde flere av de gjengrodde arealene. Her er nok en del skog som kan brukes som ved. Etter å ha ryddet skog er det særlig viktig å få inn et høgt beitetrykk, da dette gjerne fører med seg en sprutvekst som kan ta fullstendig overhånd hvis man ikke er forberedt. Mindre treklynger og gamle trær bør beholdes slik at dyrene har noe å søke ly under, og dessuten av hensyn til landskapsbildet.

I den videre skjøtselen kan man holde området i ønsket tilstand med beiting og med enkel rydding av tre- og buskoppslag med ryddesag eller kraftig klipperedskap når det synes påkrevd. Anbefalinger om skjøtsel ved beiting er gitt i vedlegg I.

På de flate kornarealene, som ligger nedenfor ravinene, anbefales det landskapsplantinger langs gårdsgrenser og lignende for å skape mer variasjon i landskapet og dessuten for å sikre levestilkårene for viltlevende planter og dyr. Skjøtsel av kantsoner er også beskrevet nærmere i vedlegg I.

De tradisjonelle bygningsmiljøene er en viktig del av kulturlandskapet, og må sees i sammenheng med kulturmarka. Det anbefales derfor at man forsøker å bevare den tradisjonelle firkantformen i tuna og at bevaringsverdige bygninger holdes i stand. Nye bygninger bør tilpasses det tradisjonelle bygningsmiljøet i så stor grad som mulig. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger, nybygging i kulturlandskapet m.m. finnes i vedlegg II til rapporten.

6 Ytre Geitastranda

Befaringsdato: Ultimo juli 2003

Hoh.: 0-ca. 250 m

Beskrivelse av området

Ytre Geitastranda ligger nordøst i Orkdal kommune og grenser mot Korsfjorden i nord og Orkdalsfjorden i øst. Området strekker seg fra gården Klomstein i sør til kommunegrensa i nord, figur 24. Mot øst er området avgrenset mot sjøen og i vest markerer riksvegen en omtrentlig grense. Landskapet er skrånende fra sørvest mot nordøst og er brattest i området nærmest fjorden. Det er småkupert og området er preget av granskog med relativt hyppige innslag av myr.

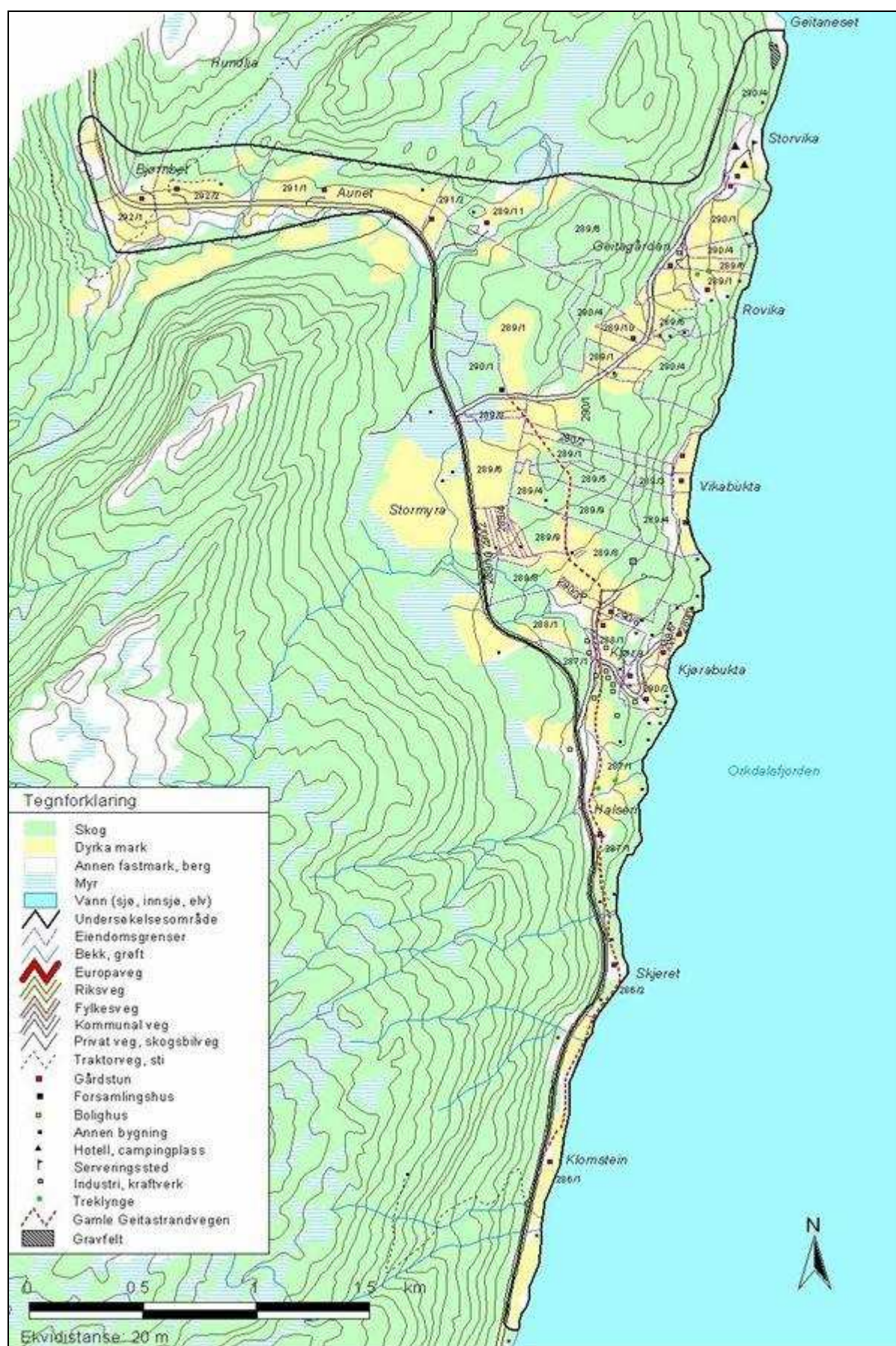
Geologisk er området dominert av et tynt dekke av morenemateriale. Disse arealene er for det meste dekket av skog. Jordbruksarealene lokaliseres i hovedsak til områder med et tykt dekke av hav- og fjordavsetninger. Disse arealene fordeles på tre områder; mellom Halsen i sør og Kjøragårdene, på Geitagårdan og mellom Aunet og Bjørnbet. Området har dessuten store arealer med torv og myr, der noe er dyrket i nyere tid (blant annet Stormyra). Langs Hundlikammen er det et område med bart fjell. Et tykt dekke av marine strandavsetninger er å finne i Vikabukta og mellom gårdene Skjeret og Klomstein. De fleste steder er det likevel ganske bratt ned mot sjøen med svaberg og steinstrand.

Gårdene på Geitastranda ligger relativt spredt og innmarksarealene er små i forhold til totalarealet. Innmarka varierer mellom flate, lett-drevne områder og bratte, tungdrevne områder, ofte oppdelt i mindre teiger. Gårdenes lokalisering og spredte beliggenhet kan i hovedsak forklares geologisk, da de er lagt der avsetningsmaterialet har sørget for god og lettdyrket jord.

Området omfatter, fra sør til nord, gårdene Klomstein, Halsen, Geita, Aunet (Hammerfjell) og Bjørnbet. Alle de andre bruka i området er utskilt fra disse og til sammen er her 23 landbrukseiendommer.

Nåværende og tidligere drift

Gården Klomstein ble trolig ryddet før 1350, lagt øde og gjenopptatt i begynnelsen av 1500-tallet (Rød 1979). Dette er en typisk gård for bygda med husa nede ved sjøen og den dyrkede jorda ned til fjæra som en lang stripe langs fjorden. Like over innmarka ligger riksvegen og innenfor reiser bratte skoglia seg opp til rundt 200 moh. Gården Halsen er antagelig utskilt fra Geita eller Klomstein og stammer trolig fra rundt midten av 1500 tallet. Fra rundt midten av 1500-tallet til midten av 1600-tallet var det en bureisningsperiode og omkring halvparten av gårdene på Geitastranda stammer fra denne perioden. Geita er en av de eldste gårdene i bygda og er også det største gårdsområdet på Geitastranda. Denne gården ble først delt i 1720-åra (i Søre og Nordre Geita) og det er seinere skilt ut flere bruk. Størst her er Kjøra med Over- og Nerkjøra. Mange av bruka var tidligere husmannsplasser. Gården Aunet ble sist ryddet i begynnelsen av 1600-tallet fra en opprinnelig middelaldergård som bar navnet Hammerfjell. Denne ble som mange andre gårder lagt øde i perioden etter Svartedauden. Dette gjelder også Bjørnbet, som er en av de eldste gårdene i bygda. Den ble, som Klomstein, gjenryddet i begynnelsen av 1500-tallet. Bjørnbet ble delt i dagens to bruksenheter i 1875.

Figur 24. Kart over Ytre Geitastranda. Gårdene ligger her forholdsvis spredt i et langstrakt område. Kartdata: Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Kartavtale/Statens Kartverk MAD 12002-R127454 og Geovekst GV-L1600.

For alle gårdene langs Geitastranda var kombinasjonsbruk med fiske og skog viktig (Rød 1979). Alle gårdene hadde store skogarealer og de fleste hadde sag. Det var vanlig å ty til skogdriften for å betale skatten. Særlig silde- og laksefisket utgjorde et viktig næringsgrunnlag, og for mange av husmannsfamiliene var dette trolig viktigste næringsvei i perioder. Noe av folket her deltok periodevis i Lofotfisket og noen drev også forretning med oppkjøp av fisk.

De fleste gårdene hadde seter, da gårdene strekte seg langt innover og de store utmarksressursene var vanskelige å utnytte med utgangspunkt fra gårdene. Alle gårdene hadde markaslåtter og for gårdene med minst innmark var det svært mye av slåtten som foregikk i utmarka. Markaslåtten gikk for seg i alle glenner og "kåser" og på myrer som kunne unnværes som beite (Rød 1979). I tillegg til gras var skav, lauv og tang viktig tilleggsfôr. Lauvet ble i hovedsak brukt som sauefôr.

Den eldste dyrkamarka på disse gårdene er noe tungdreven da terrenget heller en del. Jorda er imidlertid god med mold- og leirjord som til dels er sandblandet. En del av jorda her er dyrket i nyere tid (fra ca. 1960-tallet og fremover) og mye av dette er myr som har blitt drenert og kultivert. For eksempel er så mye som halvparten av dyrkamarka på Aunet nydyrket mark.

Samtidig som ny mark ble dyrket i takt med intensivering av jordbruket, gikk mindre lett-dreven jord, utmarksslåtter og beitemarker ut av drift. Der det før var høstingsskog, beiteskog, hagemark, eller åpent beite, er det i dag stort sett skog. Bare mindre arealer med udyrket beite er fortsatt i bruk. Dette har ført til at jordbrukslandskapet i dag ligger som grønne striper mellom tett skog og myr fordi skillet mellom inn- og utmark har blitt mye skarper.

I dag er flere av bruka gått ut av aktiv drift, selv om jorda i de fleste tilfeller leies bort. Jorda på de tre gårdene Klomstein, Halsen og Aunlykkje er alle bortleid og drives sammen med gården Hammerfjell, der det produseres melk. Kleivan (gnr./bnr. 289/8) driver også aktiv melkeproduksjon og leier inn arealer fra Vikaløkken (289/2) og Langviken (289/3). Ytterligere tre bruk har melkeproduksjon med kyr, det er Sandgrova (289/1), det sørlige bruket på Legårdan (290/1) og Bjørnbet Østre (292/2). Bruka Bjørnbet Vestre (292/1) og Øvre Kjøra (288/1) drives uten husdyr, men med korn- og gressproduksjon. Resten av bruka er gått ut av aktiv drift, men det meste av de sentrale innmarksarealene leies bort og drives. Ved Stormyra er det fellesbeite i drift som beites med storfe.

Biologisk mangfold

Barskog er dominerende i området og der det finnes løvskog eller blandingsskog er dette stort sett et resultat av gjengroing på arealer som tidligere har vært blant annet beitemark. Området har et relativt godt lokalklima, vintrene er for eksempel mye mildere enn på Orkanger. Jordsmonnet er dessuten nokså godt. Dette gjør at vi her finner flere varmekjære treslag (Ola Halsen 2003, pers. medd.). De vanligste treslagene i området er ellers gran, furu og bjørk.

Det er ikke gjort grundigere vegetasjonsanalyser i området, men vegetasjonen er beskrevet ut fra dens fysiognomi og på bakgrunn av kjennskap til vegetasjonen ellers i kommunen og generell vegetasjonskunnskap.

Beitemarkene er flere steder gjengrodd eller under gjengroing som en følge av redusert jordbruksvirksomhet, figur 25. Gjengroing er nærmere omtalt i vedlegg I til rapporten. Dette

gjør at vi finner lite av seminaturlige vegetasjonstyper, som naturbeitemark eller hagemark. Det meste av arealene som er i drift er moderne eng, innsådd med grasfrøblandinger og gjødslet med kunstgjødsel og gylle. Gjødsling favoriserer noen få men konkurransesterke arter, noe som gjør at de moderne kulturengene er artsfattige. Beitemarker og slåttenger som ikke gjødsles, pløyes eller såes er de mest artsrike, særlig om de har vært i drift over lang tid (Norderhaug et al. 1999). Slike områder er etter hvert blitt ganske sjeldne, noe som gjør at de områdene som er igjen blir særlig verdifulle for lyskrevende planter og insekter. Kantsoner og åkerholmer i tilknytning til intensivt drevne arealer kan likevel være relativt rike på arter hvis man kan unngå at gjødsel når ut i disse områdene.

Figur 25. Flere steder på Ytre Geitastranda har gjengroingen kommet langt, denne gjengroende teigen ligger på Halsen. Gamle Geitastrandvegen ligger til venstre i bildet, og for å beholde den vakre utsikten må kulturmarka holdes åpen.

Det finnes rester etter høstingstrær flere steder i området. Disse ble brukt både til skaving og lauving (styving). Det var helst alm som ble skavet her, mens de aller fleste lauvtrærne kunne styves. Lauv og skav utgjorde tidligere et viktig tilleggsfôr i områder med mangel på gress til vinterfôr. Styving er omtalt nærmere i kapittel 6 i veiledningsheftet.

Rapporten *Viktige naturområder i Orkdal kommune* (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1999) beskriver området mellom Geitaneset og Hundlia som interessant i forhold til botanikk og landskap. Området fortsetter inn i nabokommunen Agdenes. Dette er et småkupert terreng med bratt skråning ned mot sjøen i nord. Området er preget av myr og granskog og her er ikke hogst- eller plantefelt. Noen av de bratte dalene ned mot sjøen har en rik vegetasjon og til dels stor, produktiv skog som er lite påvirket av plukkhogst. Junkerbregne er nevnt som en spesiell art. Dette området tilsvarer et område som er merket av på kommunens viltbiotopkart (1991) som et svært viktig viltområde.

Kulturminner og kulturmiljøer

Den gamle Geitastrandvegen går langs fjorden øst for den nyere riksvegen og følger for det meste landskapet, der den går opp og ned og snor seg frametter fjorden. Denne vegen var i bruk fram til 1950-talet og deler av den var i bruk ennå lenger, også som bilveg. Vegens historie starter omkring 1840. Det ble da besluttet å bygge en veg i retning Agdenes ut fra strategiske hensyn. Denne vegen var av relativt enkel standard og gikk mellom gardar og grender. Blant annet postruta benyttet denne vegen, da den gikk på land allerede fra midten av 1800-tallet. Da bygda ble egen kommune i 1905, ble vegbygging en viktig sak og vegen avløste etter hvert rutebåtene. Geitastrandvegen ble da bygd om til bedre standard, men fulgte i hovedsak den gamle vegens løp. Vegen går i dag gjennom flere tun og over jorder og ligger nær nye boligfelt.

Gården Klomstein har fire SEFRAK-registrerte bygninger i tunet og to på Klomsteinsætra (Eian 198x), figur 26. I tillegg har gården to tidligere husmannsplasser, Rennbekken og Klomsteinstrøa, henholdsvis med to og en registrert bygning fra før 1900. Nabogården i nord, Halsen, har tre SEFRAK-registrerte bygninger. Gården Geita er oppdelt i mange bruk og flere av dem har bygninger fra før 1900. Vikaløkken (gnr./bnr. 289/2) har to bygninger, Langvik Nordre (289/3) har en og Langvik Søndre (289/4) har tre. På Berget (289/6) finnes det to slike gamle bygninger, på Kleivan (289/8) er det en, på Nerkjøra (289/9) to og på de to Legården (290/1 og 290/4) er det henholdsvis fire og fem. Gårdene Kjøra Søndre (290/2), Rønningen (290/6) og Aunet (291/1) har en SEFRAK-registrert bygning. De fleste gårdene i området har velholdte tun, og på flere er det karakteristiske trøndertunet beholdt, som på Klomstein og Halsen. Disse tuna utgjør, sammen med den tilhørende kulturmarka, flotte kulturmiljøer i landskapet.

Figur 26. Tunet på Klomstein er velholdt og har flere bygninger som er eldre enn 100 år. Sammen utgjør de et vakkert element i landskapet, og er godt synlig fra riksvegen.

Det er gjort flere oldtidsfunn på Geita. Fra steinalderen er det et flintfunn fra Sandgrova og skafthulløks fra Nerkjøra. I en potetåker 105 moh. er det gjort funn av bearbeidede

flintstykker og ei såkalt skiveøks. Dette er restene etter en enkel og liten steinalderboplass som var i bruk i en periode for rundt 10000 år siden (tidlig eldre steinalder). Fra langt nyere tid finnes det åtte gravrøysler (hvorav et par usikre) som ligger i et gravfelt ute på Geitaneset som var i bruk i jernalderen (ca 500 f.Kr.-1000 e.Kr.). Like nedenom tunet på gnr./bnr. 190/1 ligger også en gravrøys. Alle røysene er bygd i stein og har vært mer eller mindre sirkelrunde. Oftest er det bare gravlagt en person i hver slik røys. Gravfelte ble vanligvis plassert slik at den gravlagte hadde utsyn og at gravminnet var synlig for folk som dro forbi i skipsleia ute på fjorden. Feltet kan ha tilhørt en gård som låg der Geitagården ligger i dag.

Landskapsopplevelse og tilgjengelighet

Området ligger i siden av et overordnet landskapsrom som preges av fjorden. Rommet oppfattes som åpent, med fjorden som et gulv og med lave fjellsider som vegger. Gårdene med innmark og tun ligger som underordne rom i landskapet, med vegger som dannes av skog og lave åser. Disse romma er små og intime, samtidig som mange av dem har utsikt over fjorden og til det åpne, overordnede landskapsrommet, figur 27. Bare Aunet og Bjørnbet ligger slik at fjorden ikke kan sees fra innmarka. Disse gårdene ligger i et rom med relativt høye fjell i sør og lavere åser i øst, nord og vest. Skogen er også her med å forsterke veggfølelsen.

Figur 27. Utsikt over fjorden og Geitagården. Landskapet er her åpent og domineres av fjorden, og gårdene danner et underordnet landskapsrom som bare er svakt avtegnet. Enga i framgrunnen er under gjengroing og uten skjøtsel vil den flotte utsikten herfra litt etter litt gå tapt.

Den komplekse strukturen med mange underordnede landskapsrom, gjør at området er noe uoversiktlig og at det ikke er så lett å orientere seg. Bevegelseslinjer i form av fjorden, riksvegen, Gamle Geitastrandvegen og kommunale vegger, gjør at det likevel er lett å bevege seg mellom de ulike landskapsrommene, både optisk og fysisk. Flere steder er det dessuten god utsikt over fjorden fra vegen. Landskapet mangler typiske landemerker som markerte

bygninger og spesielle terrengformasjoner. Fjorden og de bakenforliggende fjella blir derfor de naturlige holdepunktene i landskapet.

Området oppfattes som et typisk jordbrukslandskap med tun som består av både tradisjonelle og moderne bygninger. Sammenhengen mellom bygninger og jordbrukslandskap oppfattes som god i store deler av området, selv om elementer som boligfelt og campingplass bryter noe med det man forventer å finne.

Området er delvis synlig fra riksvegen, men en skikkelig opplevelse av området får man ikke før man beveger seg lengre inn i det. Området er lett tilgjengelig, selv om det er et stykke å kjøre fra nærmeste tettsted som ligger på Gjølme innerst i Orkdalsfjorden. Området er imidlertid svært godt tilgjengelig for de som holder til der, både på gårdene, i boligfelt og på campingplassen. Strandområdet er den naturlige attraksjonen her og mye av strandområdet ytterst på Geitastranda ligger med utmark som nærmeste nabo, slik at man trygt kan bruke allemannsretten uten at det virker sjenerende på noen. Et strandområde ved gården Klomstein er i FRIDA (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1987) beskrevet som egnet til sjøbading. De gamle gravminnene på Geita er en attraksjon som er vel verdt å ta en titt på. Her er det tilrettelagt både med parkeringsplass og god skilting. Det er dessuten kort veg til stranda fra parkeringsplassen.

På Halsen er det et sjeldent stort stabbur fra 1860 som nå er satt i stand til utleie, som møterom eller for selskapelig samvær, figur 31. I loftsetasjen finnes en liten gårdssamling, som kan brukes som pedagogisk tilbud for ulike besøksgrupper. Det er dessuten gode muligheter for å utvide tilbudet etter hvert. Gården var med i Prosjekt Trøndertun, og Gamle Geitastrandvegen går dessuten gjennom tunet på gården.

Figur 28. Gården Halsen har et velholdt firkanttun som inngikk i Prosjekt Trøndertun og har et sjeldent stort stabbur fra 1860 (t.v.) som leies ut til selskapelige formål, m.m. Innmarka på gården er i dag bortleid til en annen bruker i området. Bildet er tatt fra Gamle Geitastrandvegen, som går forbi tunet.

Den gamle Geitastrandvegen er en attraksjon for dem som bor i området og kan bli aktuell også i forhold til turister. Vegene blir i dag brukt mye som turveg og som gangveg for barna som bor i området. Den oppleves som verdifull siden den er et trygt alternativ til den til tider mye trafikkerte riksvegen. Det er stor lokal interesse for å ta vare på vegen. Grunneierne tillater dessuten at lokalbefolkningen følger det gamle vegfarete, også der det krysser innmark.

Inngrep og trusler

På grunn av moderniseringen i jordbruket er området blitt mer ensartet enn tidligere. Her er noen relativt store, sammenhengende arealer som drives intensivt, noen som ligger til gjengroing og mye som er skog. På grunn av gjengroingen, vil landskapet i løpet av relativt kort tid få et ennå mer ensartet preg, der det er moderne, fulldyrket eng og tett skog som preger landskapsbildet. Det blir få arealer som danner en myk overgang mellom de to ytterpunktene, som naturbeitemark i form av åpent beite, hagemark eller skogsbeite. Både verdifull kulturmark og flotte landskapselementer går med det tapt.

På gnr. 287 er det i arealdelen til kommuneplanen for 2002 – 2013 lagt ut et boligområde like vest for Rønningen (gnr./bnr. 290/6). Det er i kommuneplanen gitt bestemmelser om reguleringsplan for alle boligområder. Mye av innmarksareala på gården Geita er lagt ut som LNF-område der spredt boligbygging er tillatt. Bestemmelsene sier at det er tillatt å føre opp fire nye bygninger i planperioden i hvert slikt område. Ved utbygging av flere boliger stilles krav om reguleringsplan. Det er i dag ført opp flere eneboliger i området, og videre utbygging utgjør en klar trussel mot mange av områdets kvaliteter.

Vurdering av området

Ytre Geitastranda er en fjordgrend med relativt små gårder som på grunn av jordbunnsforholda ligger spredt. Området er lett tilgjengelig, men man må oppsøke det for å få sett det skikkelig, da det er noe uoversiktlig. Det er mange gamle bygninger i området og flere godt bevarte trøndertun. Gamle Geitastrandvegen går gjennom området og binder det sammen. Her finnes dessuten rester etter en steinalderboplass og gravrøyser fra jernalderen. Området har verdi for friluftsliv og turisme på grunn av landskapsbildet, fornminner og bade- og turmuligheter. På mindre lettdekkte arealer er gjengroingen kommet langt og flere arealer står i fare for å gro til i løpet av kort tid. Bygging av spredte boliger kan utgjøre en trussel mot områdets helhet og sammenheng hvis nødvendige hensyn ikke taes.

Aktuelle tiltak/skjøtselsanbefalinger

Hovedmålsetningene i området bør være å unngå at flere jordbruksarealer går ut av drift, at en del gammel, gjengroende kulturmark gjenopptas og at det ikke blir gjort inngrep i området som påvirker landskapets helhet og sammenheng i nevneverdig grad.

Det finnes noen arealer i området som tidligere har vært slåtteng eller beite og som nå har svært redusert drift eller er gått helt ut av drift. Mye arealer er allerede gjengrodde med skog og med tanke på landskapets åpne og tiltalende preg er det viktig å hindre at skogen brer ennå mer om seg. Det anbefales derfor at det gjennomføres restaurerings- og skjøtselstiltak på alle eiendommer der det er gjengroende arealer, slik det er beskrevet vedlegg I til rapporten. I første omgang bør en sørge for at de områdene som fortsatt er i drift eller er åpne bevares. Det anbefales ikke restaurering av arealer som er kommet langt inn i skogfasen, da dette er arbeidskrevende og kan gå på bekostning av mer påtrengende oppgaver. På lenger sikt bør

likevel restaurering av gjengrodde kulturmarker vurderes der arealene kan inngå i jordbruksdriften på eget bruk eller at det leies bort til andre. For en best mulig skjøtsel av våre kulturmarksverdier, bør arealene skjøttes mest mulig i henhold til den tradisjonelle driften i området. Etter rydding og restaureringsarbeid er det viktig at man får fjernet alt avkuttet materiale fra kulturmarka for å forhindre at det virker som gjødsel. Et tykt teppe av avkuttet materiale vil dessuten gi dårlige spirebetingelser.

Ved skjøtsel av bygningsmassen er det særlig viktig å bevare de flotte tunmiljøene. Dette kan gjøres ved at gamle bygninger som er verdifulle for helheten bevares. Særlig vil eksteriørmessige forandringer av bygningene ha stor innvirkning på landskapsbildet, noe som derfor bør unngås. Det bør dessuten velges tradisjonelle farger på tradisjonelle bygninger. Nye bygninger som oppføres i tilknytning til jordbruket, bør plasseres og utformes slik at helheten ivaretas. Dette kan man gjøre ved å tilpasse takvinkel, fargevalg og vinduer slik at de passer til de andre bygningene i tunet. Siden trønderlåna i seg selv kan være ganske stor, tåles relativt store (drifts)bygninger i tunet uten at de eksisterende havner helt i skyggen. Der firkanten er lukket, blir det mest naturlig å plassere en ny bygning litt utenfor tunet, men fremdeles slik at bygningen er underordnet helheten i tunet og landskapet ellers. Det er ønskelig at gamle bygninger i størst mulig utstrekning benyttes i stedet for nybygg. Mer om istandsetting av bevaringsverdige bygninger finnes i vedlegg II til rapporten.

Der det skilles ut tomter til nye boliger, må man tenke nøye gjennom hvor boligene plasseres, slik at man unngår de mest sårbare arealene. Innmarksarealene i området er små og gårdstunene ligger relativt spredt. Det er derfor ønskelig at disse bevares i størst mulig grad slik som de er i dag. Nye boliger bør derfor plasseres utenfor innmarksarealer i det som i dag er skog. Der kan inngrep lettere skjules enn i de åpne områdene. Dersom bygningene tilpasses landskapet med tanke på plassering, arkitektur, fargevalg og tomteutnyttelse, kan de bli naturlige innslag i området i stedet for fremmedelementer som undergraver områdets verdier. Mer om nybygging i kulturlandskapet finnes i vedlegg II.

Det kan ofte være fornuftig å samlokalisere nye bygninger i et byggefelt, slik at den totale påvirkningen på landskapet blir mindre. En unngår da også en stadig fragmentering av landskapet i form av enkeltutbygginger som til slutt kan vise seg å gjøre større skade enn én stor utbygging. Man bør videre unngå å plassere eneboliger på eksponerte steder, noe som kan gjøre at de blir stående som fyrtårn i landskapet. I et område som dette, med få landemerker, vil dette kunne gjøre stor skade på landskapsbildet. For å unngå uforutsette og uheldige konsekvenser anbefales derfor at det stilles krav om reguleringsplan for alle nye boligbygginger i området.

Den store interessen for den gamle Geitastrandvegen har ført til et prosjekt i regi av Ytre Geitastrand Velforening som tar sikte på å holde ved like et vel 3,5 km langt stykke av vegen. Av dette må rundt 2,5 km restaureres. Det er gitt STILK-midler (Spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap) til dette og arbeidet skal i henhold til innvilget søknad være gjennomført innen slutten av juni 2005. Målet er å ordne vegen til "kjerrevegstandard", slik at det er mulig å trille for eksempel barnevogn. Det trengs en del rydding av skog og krattvegetasjon og i tillegg grusing av vegen, og mye av arbeidet vil foregå på dugnad. Oppsetting av skilt inngår i godkjent kostnadsoverslag for vegen, og det er interesse for at det blir brukt gamle stedsnavn på disse. Det anbefales på det sterkeste at dette blir gjort, da gamle stedsnavn er en del av vår kulturarv som nå for alvor er i ferd med å gå i glemmeboken. For å få en oversikt over gamle stedsnavn i området, kan man for eksempel bruke en elev til å samle inn stedsnavn i forbindelse med en skoleoppgave. Mer om tilrettelegging finnes i vedlegg II.

7 Kilder

Skriftlige kilder

- Eian, Arne 198x. Gamle hus i Orkdal: Rapport om registrering av hus bygd før 1900. Registrering av faste kulturminner i Norge, rapport nr. 10 fra Sør-Trøndelag fylke. Fylkeskonservatoren i Sør-Trøndelag.
- Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1987. Utskrift fra FRIDA – EDB-register for friluftsområdedata. Orkdal kommune. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Miljøvernavdelingen.
- Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 1999. Utskrift fra Naturbase 1.2.: Viktige naturområder i Orkdal kommune. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag, Miljøvernavdelingen.
- Norderhaug, A., Austad, I., Hauge, L og Kvamme, M. 1999. Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker. Landbruksforlaget.
- Rød, P. O. 1979. Geitastrandboka. Gards- og ættehistoria. Orkdal kommune.
- Skrondal, A. 1958. Orkdalsboka I. Orkanger, Orkdal og Orkland kommunar.
- Skrondal, A. 1968. Orkdalsboka IV. Gardssoga 2. bandet. Orkdal kommune.

Muntlige kilder

- Ola Halsen 2003. Grunneier Halsen.